Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Kristina Eliisa Sulaoja

NARKOOTILISTE AINETE TURU ÜLESEHITUS JA OSALISED EESTIS

Lõputöö

Juhendaja:

Indrek Saar, PhD

Tallinn 2022

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2022

Töö pealkiri eesti keeles: Narkootiliste ainete turu ülesehitus ja osalised Eestis

Töö pealkiri inglise keeles: *Stucture of the Illicit Drug Market and Participants in Estonia*

Lõputöö on kirjutatud teemal „Narkootiliste ainete turu ülesehitus ja osalised Eestis“. Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ning eesti- ja inglisekeelse kokkuvõttega. Töö koosneb 46 leheküljest, sisaldab viite tabelit, kolme joonist ja kahte lisa. Lõputöö koostamisel kasutas autor kokku 38 erinevat eesti- ja inglisekeelset allikat. Lõputöö eesmärgiks on Eesti narkootikumide turu peamiste tunnusjoonte väljaselgitamine alates 2006. aastast korrakaitseasutuste poolt avastatud juhtumite põhjal ning lahenduste väljapakkumine turu mõjutamiseks. Lõputöö uurimisprobleem on küsimus, millised on Eesti narkootikumide turu peamised toimimise põhimõtted. Uurimistöös kasutati andmekogumismeetodina dokumendianalüüsi ja andmeanalüüsimeetodina kvalitatiivset sisuanalüüsi. Kokku analüüsiti 33 kohtulahendit. Uuringu tulemustest selgub, et turul esineb viite tüüpi osalejaid: kuritegelik ühendus, isikute grupp, narkodiiler, ostja, vahendaja. Leiti, et Eesti narkootiliste ainete turu tunnusjooned lähevad kokku oligopoli konkurentsivormiga, esineb ka monopolistliku konkurentsi tunnuseid. Uuringust selgus, et tehingute toimumise kohad saab jagada kolmeks: tänava/tänavate piirkond, hoone ümbrus ja siseruumid ja elukoht. Narkootiliste ainete võõrandamise kogused jagunesid kohtulahendite analüüsi tulemusel kaheks: väike ja suur kogus. Lõputöös teeb autor järeldusi ning ettepankuid, kuidas mõjutada kohtulahendite põhjal kujunenud narkoturgu.

Võtmesõnad narkootiliste: *ainete turg, narkootikumid, politseitegevus, turu konkurentsivorm*

Võõrkeelsed võtmesõnad: *illicit drug market, drugs, police enforcement, competition*

Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu

Töö autor: Kristina Eliisa Sulaoja

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu ja paberkandjal Sisekaitseakadeemia raamatukogus kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)

Vastab lõputöö nõuetele

Juhendaja: Indrek Saar Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)

Kaitsmisele lubatud

Kolledži direktor: Kerly Randlane Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)

SISUKORD

SISSEJUHATUS 4

1. ILLEGAALSETE NARKOOTILISTE AINETE TURG 8

1.1. Illegaalse turu olemus 8

1.2. Turgude konkurentsivormid 11

1.3. Illegaalsete narkootikumide turgudel osalejad ja nende rollid 14

1.4. Narkokaubanduse vastane võitlus ja ennetustegevus 17

2. UURING 23

2.1. Uuringu läbiviimise metoodika 23

2.2. Uuringu tulemused 25

2.3. Järeldused ja ettepanekud 29

2.3.1. Turu tunnusjooned 29

2.3.2. Turu konkurentsivorm 32

KOKKUVÕTE 38

SUMMARY 40

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU 41

Lisa 1. Koodipuu 45

Lisa 2. Kohtulahendid 46

SISSEJUHATUS

Tänapäeval võib illegaalse narkokaubanduse sektori tähtsust ja mahtu võrrelda suurte legaalsete kaubandusvaldkondadega. Seevastu on siiani osa narkokaubandusest varjatud protsess, mille kohta levib vähe informatsiooni ja mida vaid suhteliselt vähesed teadlased on käsitlenud. Illegaalsete narkootiliste ainete turgude toimimise uurimine erinevates riikides annab aimu turgude arengutasemest ning sellest, kuidas need reageerivad mitmetele majandustegevuse tõkestamise meetoditele ja ennetustegevustele. Saamaks paremat ülevaadet riigisisestest illegaalsete narkootikumide turgudest, on tähtis mõista turul osalejate rolle, nende käitumismustreid, kui ohustatuna tunnevad turul osalejad ennast riigiasutuste tegevuse tõttu jne. Samuti annab turu olemusest selgema pildi tehingu toimumise kohtade, käideldavate ainete koguste, turule sisenemise lihtsuse ja turul valitseva konkurentsi kindlaks määramine.

Illegaalsete narkootiliste ainete turgude toimise loogika mõistmiseks on tähtis määratleda turul valitsev konkurentsivorm. Levinumateks konkurentsivormideks võib pidada täiuslikku ja monopolistlikku konkurentsi (Hyman, 1992, p. 345). Turu konkurentsivorme saab määratleda läbi mitmesuguste tegurite, näiteks kauba pakkujate arv, turule sisenemise võimalused, kauba autentsus või analoogsus võrreldes konkureerivate toodetega, kauba pakkujate dünaamika turul ja nende poolt hallatavad müügikohad. Illegaalsete narkootikumide turul valitseva konkurentsivormi kindlaksmääramine võimaldab võtta üldistavalt kokku, milline on uuritavale turule iseloomulik rollistruktuur ning tehingute toimumise keskkond.

Lõputöö teema aktuaalsus väljendub strateegilises dokumendis „Eesti narkopoliitika aastani 2030“, kus on püstitatud viis peamist narkopoliitika prioriteeti ja eesmärki. Üheks eesmärgiks on tagada, et aastaks 2030 ei sure narkootikumide tarvitamise tagajärjel ükski inimene. (Siseministeerium, 2021, lk 7) Seevastu väljendub infomaterjalist „Narkomaania olukord Eestis 2020“, et aastani 2018 on Eesti olnud Euroopa Liidus narkootikumidega seotud surmade poolest esikohal (Tervise Arengu Instituut, 2021, lk 2). Lähiminevikus tõstis narkootikumide tarbimisest põhjustatud surmade arvu turul levinud narkootiline aine fentanüül, mis suudeti turult 2018. aastaks välja tõrjuda. Kuid juba aastal 2020 kajastati meedias, et fentanüül võib aegamööda turule naasta. (Ojamets, 2020) Aine turule toomise püüdlustest andis märku juhtum 2021. aasta lõpust, mil Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna töötajad avastasid reisija, kes üritas riiki toimetada suures koguses

fentanüüli (Maksu- ja Tolliameti, 2021). Selleks, et vähendada narkootikumide tarbimisest põhjustatud surmade arvu, on oluline välja selgitada narkootikumide turu ülesehitus ja toimimise loogika. Lõputöös läbiviidud uuringu tulemuste põhjal sünteesitavad järeldused aitavad paremini mõista võimalusi narkokaubanduse ennetamiseks ning turgude mõjutamiseks.

Lõputöö on uudne, kuna minule teadaolevalt ei ole varem koostatud analoogset lõputööd, mille raames oleks uuritud tervikuna Eesti narkootiliste ainete turgu ning selle ülesehitust ja toimimise põhimõtteid. Samuti võib uudseks pidada Eesti narkootiliste ainete turu iseloomustamiseks vajalike andmete koondamist kohtuotsustest. Mujal on uuringuid sel teemal tehtud näiteks Suurbritannia (May & Hough, 2001) ja New York'i (Johnson, *et al.*, 2000) narkoturgude kohta. Varem on Eesti narkootiliste ainete turu valdkonna teemat vaadeldud peamiselt kahest aspektist: 1) Eesti ühiskonnaliikmete harjumused ja riskikäitumine ning 2) julgeolek ja turvalisus. Mõlema aspekti puhul uuritakse ja kirjeldatakse turgu lähtudes valdkonna spetsiifikast, mistõttu pole võimalik saada ettekujutust turust kui tervikust. Tervise Arengu Instituudi (2021) „Narkomaania olukord Eestis 2020" käsitleb üldjoontes narkootiliste ainete tarvitamise harjumusi Eesti elanikkonna seas ning esitab statistilised andmed narkootikumide tarvitamisest tingitud surmadest. Prokuratuuri (2021) „Prokuratuuri aastaraamat 2020" keskendub tugevatoimeliste uimastite tootmise, laiaulatusliku levitamise ja narkootikumide tarvitamisest põhjustatud surmade statistikale.

Varem on Eesti ühiskonnaliikmete narkootikumidega seotud harjumuste ja riskikäitumise valdkonna teemal kirjutanud Sisekaitseakadeemias lõputöö Talvar (2020) teemal „Narkootiliste ainete tarvitamine ja kättesaadavus Tartu Tamme Gümnaasiumi ja Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasiumi näitel", Tallinn (2021) teemal „Koolinoorte kokkupuude posti teel tellitud narkootiliste ja psühhotroopsete ainetega Harjumaa ja Tallinna 8.-12. klasside näitel" ja Kartavtseva (2015) teemal „Koolinoorte uimastite tarbimise võrdlev uuring Tallinna koolides". Julgeoleku ja turvalisuse valdkonna kaldega teemakohase lõputöö on Sisekaitseakadeemias kirjutanud Strohm (2021) teemal „Narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseadusliku käitlemise *modus operandi* lõuna prefektuuri näitel", Liiv (2007) teemal „Uued sünteetilised narkootilised ained illegaalsel turul – fentanüül (Tallinna ja Harjumaa näitel)" ja Porn (2015) magistritöö teemal „Uute psühhoaktiivsete ainete narkoturule jõudmise tõkestamine". Minu lõputöö erinevus seisneb erinevas vaatenurgas,

milleks on turu toimimise fookus, mille kaudu annan ülevaate nii turul osalejatest, tehingu toimumise paikadest, turul levinud narkootiliste ainete koosseisust ja kogustest. Samuti käsitlen turu tõkestamise meetodeid ning valin välja neist sobivaima, lähtudes uuringu tulemusel saadud Eesti narkootikumide turu üldpildist ja omadustest.

Eelnevast tulenevalt püstitasin lõputöö uurimisprobleemina järgmise küsimuse: millised on Eesti narkootikumide turu peamised toimimise põhimõtted? Uurimisprobleemi lahendamiseks püstitasin järgmised uurimisküsimused:

1. Kes on Eesti narkootikumide turu osalised ning millised on nende rollid?
2. Milline konkurentsivorm valitseb Eesti narkootikumide turul?
3. Kus ning millistes kogustes toimuvad narkootiliste ainetega seotud tehingud Eestis?

Lõputöö eesmärgiks on Eesti narkootikumide turu peamiste tunnusjoonte väljaselgitamine alates 2006. aastast korrakaitseasutuste poolt avastatud juhtumite põhjal ning lahenduste väljapakkumine turu mõjutamiseks.

Eesmärgi saavutamiseks olen püstitanud järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida teaduskirjandust ja varasemaid uuringuid välismaiste narkootikumide turgude toimimise põhimõtete ja mõjutamise kohta.
2. Analüüsida korrakaitseasutuste poolt avastatud narkootikumidega seotud juhtumeid ning koostada andmestik, mis hõlmab narkootikumide turu ülesehitust ja osalisi iseloomustavaid andmeid.
3. Sünteesida järeldused Eesti narkootikumide turu kohta ning pakkuda välja lahendused turu mõjutamiseks.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks viin läbi kvalitatiivse empiirilise uuringu (Laherand, 2008, lk 24), mis võimaldab kirjeldada tegelikku elu ning keskenduda uuringu raames tõsiasjade leidmisele ja väljatoomisele (Hirsjärvi, *et al.*, 2010, lk 152). Kvalitatiivse uuringu kasutamine võimaldab illegaalsete narkootikumide turgu Eestis iseloomustada mitmesuguste eluliste tegurite abil ning luua võimalikult elutruu kujutluse turu toimimisest. Admekogumismeetodina kasutan dokumendianalüüsi (Bowen, 2009, p. 27), kuna kogutavad andmed sisalduvad kohtuotustes, mis liigituvad selle meetodi mõistes uuritavate dokumentide alla. Andmeanalüüsimeetodina rakendan kvalitatiivset sisuanalüüsi, tehes järeldusi kontekstide kohta, kus leitud andmed esinevad (Krippendorff, 2004, p. 18).

Lõputöö koosneb kahest peatükist, mis jagunevad alapeatükkideks. Esimese peatüki alapeatükkides annan ülevaate illegaalsete narkootikumide turgude olemusest ning turul osalejatest ja nende rollidest. Samuti käsitlen erinevaid turgude konkurentsivorme ning illegaalse narkootikumide turu ennetustegevuse ja narkokaubanduse vastase võitlusega seotud teemasid. Selleks analüüsin teaduskirjandust ja varasemaid uuringuid välismaiste narkootikumide turgude kohta. Teise peatüki alapeatükkides analüüsin narkootikumide käitlemisega seotud Eesti kohtuotsuseid ning koondan narkootikumide turu ülesehitust ja osalisi iseloomustavad andmed. Koondatud andmete põhjal teen järeldused Eesti narkootikumide turu peamiste toimise põhimõtete kohta, leian vastused uurimisküsimustele ning pakun välja lahendused turu mõjutamiseks.

1. ILLEGAALSETE NARKOOTILISTE AINETE TURG

1.1. Illegaalse turu olemus

Narkootiliste ainete turu mõjutamise meetodite väljapakkumiseks on vaja mõista narkoturgude olemust ning toimimist. Narkoturu puhul on tegemist turuga, kus võõrandatakse illegaalseid tooteid. Vaatamata toodangu illegaalsele iseloomule saab narkoturu olemuse ja toimimise uurimisel lähtuda turgude iseloomustamiseks kasutatavatest üldtuntud kriteeriumitest. Konkreetse narkoturu olemuse ja toimimise mõistmiseks teemakohase teooria käsitlemine annab võimaluse liigitada uuritav narkoturg spetsiifilisemalt, võttes arvesse erinevaid kriteeriume. Peamised kriteeriumid, mille põhjal saab narkoturu olemust iseloomustada, on sisenemisbarjäärid, tehingute toimumise kohad ja turul tegutsevad võrgustikud. Selles alapeatükis käsitlengi kriteeriumeid, mis kujundavad narkoturgude olemust, ja nende mõju narkoturgude toimimisele.

Schneider ja Enste (1999, p. 5) kirjutavad, et varimajandust võib selle üldkasutatava definitsiooni järgi pidada registreerimata majandustegevuseks, mis peaks olema, kuid ei ole rahvamajanduse kogutoodangus täielikult kajastatud. Gyomai ja van de Ven (2014, p. 1) tõdevad, et kuigi varimajanduse mahtu on keeruline hinnata, on selleks olemas erinevad meetodid. Nad nendivad siiski, et meetodite abil tuvastatud varimajanduse hinnangulist mahtu kajastavad andmed ei ole ammendavad ega piisavalt detailsed, et analüüsida ajaperioodide vältel toimuvaid arenguid ja trende. Varimajanduse andmekogumise ühe meetodina toovad nad välja andmete kogumise tarbijatele suunatud küsitlustest, mis põhinevad vastajate aususel. Nad lisavad, et kui tegemist on aga illegaalse toote tarbimist hõlmava küsitlusega, ei pruugi tarbijad illegaalsete ainete tarbimist tunnistada. Seetõttu võib andmete põhjal saadud hinnanguline varimajanduse maht erineda oluliselt tegelikkusest. (Gyomai & van de Ven, 2014, pp. 3–8)

Mitmed autorid (Mirus & Smith, 1997; Gyomai & van de Ven, 2014) liigitavad varimajanduse alla kuuluvat majandustegevust selle iseloomu järgi kategooriatesse. Mirus ja Smith (1997, p.5) toovad välja, et varimajandus hõlmab nii legaalset kui ka illegaalset majandustegevust, mida soovitakse varjata ning mis ei jõua avalike võimude peetud arvestusse. Illegaalset majandustegevust liigitavad nad selle järgi, kas tehingu käigus liigub raha või mitte. Esimesel juhul saadakse illegaalsete kaupade ja teenuste müügi eest raha.

Muul juhul sõlmitakse tehing nii, et illegaalsete kaupade ja teenuste eest kas ei tasuta üldse või tehakse vahetuskaupa. Edaspidi käsitletakse alapeatükkides varimajanduse illegaalse sektori osa, mis kujutab endast tehingute toimumist illegaalsete narkootikumide turgudel.

Johnson ja Ratcliffe (2013, p. 26) defineerivad turgu kui nähtust, mis seob ostjad ja müüjad läbi ostu- ja müügitehingute, olgu kaupadeks kas antiikesemed, toiduained või illegaalsed narkootikumid. Hough ja Natarajan (2000, p. 4) kasutavad illegaalsete narkootikumide turgude liigitamiseks kahte terminit: avatud ja suletud turg. Illegaalsete narkootikumide avatud turg on ligipääsetav igale potentsiaalsele kliendile ning seal puuduvad turule sisenemise barjäärid. Nad toovad välja, et legaalsel turul pakub avatud turu tüüp eeliseid nii ostjatele kui ka müüjatele. Ostjad teavad, kust soovitavat kaupa saada ning müüjatel on võimalik suurendada kaupade kättesaadavust. Nad kirjutavad, et nii-öelda kohaspõhistel turgudele, kus kauba võõrandamine müüjatelt ostjatele võib toimuda nii tänava tasandil kui ka siseruumides, on iseloomulik illegaalsete narkootikumide müümine igale potentsiaalsele ostjale. Seetõttu saab kohapõhised illegaalsete narkootiliste ainete turud liigitada turu tüübi järgi avatud turgudeks.

Avatud turu tüübiga kaasnevad aga komplikatsioonid ning vajadus leida tasakaal turule ligipääsetavuse ja turvalisuse vahel (Hough & Natarajan, 2000, p. 4). Mida ligipääsetavam on turg potentsiaalsetele klientidele, seda suuremaks kujunevad ka riskid. Riskideks võib pidada ohtu tehingupoolte turvalisusele ning võimalust, et turu toimimist segab või takistab politseitegevus. (Eck, 1995, p. 68) Vältimaks politsei sekkumist turu toimimisse, kujunevad illegaalsete narkootikumide avatud turud ümber suletud turgudeks. Suletud turule on iseloomulik, et müüjad teevad tehinguid vaid usaldusväärsete kauba soetajatega, sealhulgas isikutega, kelle usaldusväärsust kinnitab tuttav ostja. Illegaalsete narkootikumide turu suletuse tase ehk turule sisenemise barjäär uutele ostjatele on tugevas seoses politseitegevusest tuleneva ohuga turu toimimisele. Intensiivne ja järjepidev politseitegevus võib avatud turu kiiresti suletud turuks ümber kujundada. (Hough & Natarajan, 2000, p. 4)

Illegaalsete narkootikumide turgude toimimist kujundavad ühtlasi spetsiifilised võrgustikud, mis reguleerivad nii tehingute sõlmimise turvalisust turul kui ka turumahtu. Johnson (2003, p. 4) käsitleb mitut sorti võrgustikke, mille abile tegevus illegaalsete narkootikumide turgudel toimub. Esimesena toob ta välja privaatsed narkoturu võrgustikud, kuhu kuuluvad tihedat koostööd tegevad ostjad ja müüjad. Rutiinne koostöö on privaatsete võrgustike juures peamine komponent, mis võimaldab korraldada ebaseaduslikke tehinguid varjatult.

Tehingud sõlmitakse privaatses keskkonnas, milleks võivad olla näiteks sõidukid, kodud või korterid. Teisena nimetab ta avalikud narkoturu võrgustikud, kus osalevad müüjad ja madalama tasandi turustajad. Kui privaatsete võrgustike liikmeid iseloomustab tihedate sidemete omamine üksteisega, siis avalike võrgustike puhul tehingupooled üksteist üldjuhul ei tunne. Müüjad ja ostjad kohtuvad üksteisega nii avalikes kohtades, näiteks tänaval või pargis, kui ka privaatsetes keskkondades, näiteks baaris, klubis või avalikult kasutatava hoone koridoris.

Curtis ja Wendel (2000, p. 128–129) eristavad mitmeid tehingu toimumise kohti, mis illegaalsete narkootikumide turgudel esinevad. Nende poolt välja toodud tehingu toimumise kohad tulenevad kolme liiki müügitehingutest: tänava tasandil toimuvad, siseruumides sõlmitavad ja tarnega seotud müügitehingud. Tänava tasandil toimuvate müügitehingute puhul võib nimest tulenevalt aimata, et tehingute toimumise paigaks on üldjuhul linnaruum või siseruumidest väljapoole jääv muu territoorium. Sellel tasandil võivad müügitehingud toimuda anonüümsete tehingupoolte vahel, kuid sedavõrd avalikult, et tehingu toimumine ei jää kõrvaliste isikute suhtes varjatuks. Selline poolavalik illegaalsete kaupade müügitehingu sõlmimine võib aga pälvida kõrvaliste isikute pahameele. Samas ei välista nad, et müügitehing sõlmitakse üksteist hästi tundvate tehingupoolte vahel ning tehingu toimumine jääb kõrvaliste isikute eest varjatuks.

Siseruumides sõlmitavad müügitehingud võivad toimuda väga erinevates keskkondades tingimusel, et tegemist on siseruumiga. Tehingud võivat aset leida näiteks kortermajades, kus võivad olla välja kujunenud sidemed tehingupoolte vahel, avalike kohtade siseruumides, poeruumides või baarides ja klubides. Tarnega seotud müügitehingud võimaldavad maandada riski, et tehingupooled tabatakse tehingu toimumise ajal tänavalt või üldkasutatavatest siseruumidest. Ostja saab seda meetodit kasutades narkootikumid tellida kas koju, tööle või mujale talle turvalisse paika. Narkootikumide tarne eest küsitakse ostjatelt kõrgemat hinda kui eelmainitud variantide puhul, kuid valides tarne, saab ostja hajutada nii politseitegevusest tulenevaid riske ning saab kauba mugavalt kätte. (Curtis & Wendel, 2000, p. 129)

Kokkuvõtvalt võib välja tuua kolme kriteeriumi põhjal kujunenud turutüübid. Võttes arvesse turule sisenemise barjääre, esinevad kahte sorti narkoturud: avatud ja suletud. Avatud turu puhul on ostjatel suurem võimalus siseneda turule ja müüjatel on lihtsam leida potentsiaalseid kliente, kuid turul tegutsemine on omakorda korrakaitseasutuste poolt

lihtsamini tuvastatavam. Suletud narkoturule on omane, et potentsiaalsetel klientidel on keerulisem turule siseneda ning müüjate jaoks on raskendatud kliendibaasi suurendamine, kuna turule suunatud politseitegevus on niivõrd intensiivne. Narkoturgudel toimuvate tehingute kohtadena tuuakse välja tänava tasand ja siseruumid. Narkootiliste ainete turgudel tegutsevad privaatsed ja avalikud võrgustikud. Võrgustikud iseloomustavad turul tegutsevate müüjate seotust üksteisega ning seda, kuidas ja kus tehingud toimuvad.

1.2. Turgude konkurentsivormid

Turu konkurentsivormi kindlaksmääramine võimaldab teha järeldusi nii ostjate ja müüjate, toodete kui ka turu sisenemisbarjääride iseloomu kohta. Konkurentsivorm aitab ühtlasi välja selgitada, milliste turul osalejate suunas peaks politseitegevus olema suunatud. Kui turul on mitu suuremat müüjate gruppi, kelle eesmärgiks on turgu toodanguga varustada, peaks politseitegevus mõjutama suuremaid tootjaid. Kui aga turul on palju väikeseid müüjaid, kes tegutsevad iseseisvalt, võib politseil olla vaja rakendada hoopis teisi meetodeid. Selles alapeatükis anna ülevaate, mida kujutab endast konkurents ja millised konkurentsivormid võivad turul esineda.

Konkurentsi võib defineerida kui protsessi, kus firmad ehk toodete pakkujad võistlevad üksteisega tarbijate pärast. Tarbijate valik, millist kaupa või teenust soetatakse, on väljavalitud toodet tootva firma jaoks justkui võit rivaalide ees. Kuna peaaegu igale tootele on olemas asendukaup, siis on väga suur tõenäosus, et pakkuja seisab silmitsi tiheda konkurentsiga. Seetõttu peavad ettevõtted oma tegevust planeerides lisaks klientide reaktsioonile arvestama ka rivaalide strateegiatega. Teadvustades endale konkurentsiga kaasnevaid kitsaskohti ja väljakutseid, on konkureerivatele firmadele suureks abiks informatsioon turu ja selle konkurentsi kohta. Toote pakkujale tuleb kasuks, kui ta on teadlik, kes on tema konkurendid. Samuti omab tähtsust konkurentsi iseloom ja konkurentsivormi määratlemine turul. Arvestade tuleks ka sellega, kuidas mõjutab konkurents turu arengut ja ülesehitust ning vaadelda konkurentsiga seotud tegevuste mõju firma edasisele strateegiale. Tähelepanu tuleks pöörata ka küsimusele, kuidas suudab firma püsida konkurentsis ja mis eelis on tal konkurentide ees? (Weitz, 1985, p. 229)

Stigler (1949, p. 21) kirjutab, et täieliku konkurentsi ilmnemiseks peavad olema täidetud kolm kõige tähtsamat tingimust. Esimeseks on eeldus, et iga eraldiseisev majandusüksus (s.t majapidamine või ettevõte) omab turul niivõrd väikest rolli, et ei suuda tajutavalt mõjutada

kaupade ja teenuste müügi- ja ostuhindasid. Teiseks, ühegi turu toimimist ei reguleeri asutused ning hindadele ja ressursside kättesaadavusele ei rakendata piiranguid. Kolmandaks, kõik majandusüksused haldavad täielikku teavet turul toimuva kohta (Stigler, 1949, p. 21), st on kursis nii hindade kui ka sellega, millised on tingimused turul (Ferrer, 2013, p. 270). Lisaks eeltoodule kasutab Ferrer (2013, p. 270–271) täieliku konkurentsi iseloomustamiseks kolme konkreetset näitajat. Esiteks peab ta tähtsaks seda, et turul on palju kaupade ja teenuste pakkujaid ning tarbijaid. Teiseks, tooted on identsed ning kolmandaks, turule sisenemine ja väljumine on piiranguteta. Vaadeldes täieliku konkurentsi eeldusi, selgub, et enamikku neist päris elus ei esine. Ta möönab, et siiski esineb valkondi, mille turu tingimused on väga sarnased täielikule konkurentsile, kuid isegi nendel turgudel esineb teabe levimise tõrkeid ning selliseid pakkujaid või tarbijaid, kes omavad kontrolli tootmiskoguste üle.

Ferrer (2013, p. 271–272) kujutab üldistavalt mittetäielikku konkurentsi kui situatsiooni, kus teatud pakkujad ja tarbijad kontrollivad tähtsat osa turust, mille tagajärjel nende isiklik nõudluskõver muutub negatiivseks. Negatiivne nõudluskõver viitab olukorrale, kus tootekoguse vähenemisega kaasneb hindade tõus. Ta kirjutab, et mittetäieliku konkurentsi olemusse saab süüvida läbi nõudluse ja pakkumise teooria. Nõudluse poole pealt turgu vaadeldes ilmneb, et turul soetatud tootekogus on väiksem tegelikust ühiskondlikust nõudlusest, mistõttu on tasakaaluhind müüja jaoks kõrgem, kui täieliku konkurentsi tingimustes. Vaadeldes pakkumist, nähtub, et turule jõuab toodangut vähem sellisest kogusest, mida ollakse tegelikult suutelised pakkuma. Ta tõdeb, et sellistes tingimustes on omakorda müügihinnad kõrgemad kui täieliku konkurentsi puhul. Stigler (1949, pp. 21–22) toob mittetäieliku konkurentsi kirjeldamiseks näite, milles üks ettevõte pakub turul sellises koguses tooteid, et toodangu suurenedes toote hind langeb tajutavalt. Sellise ettevõte võimuses on reguleerida toote hinda läbi toodangu koguse, mis turule suunatakse. Teise näitena toob ta olukorra, kus hindadele ja ressursside kättesaadavusele seatakse piirangud, mille tõttu on jällegi konkurentsi kahjustatud. Kolmandaks toob ta välja teabe puudulikkuse, mis võib põhjustada olukorra, kus teadmatuse tõttu valivad ostjad kõige kallima toode, kuigi odavama hinna eest müüakse samaväärset toodet. Selle tulemusel tekib turule ühe toote kohta mitu hinda.

Mittetäielik konkurents jaguneb kolmeks üldtuntud konkurentsivormiks: monopol, oligopol ja monopolistlik konkurents (Ferrer, 2013, p. 272). Monopoli puhul on turul ainult üks toote

pakkuja (Ferrer, 2013, p. 272), kelle võimuses on reguleerida toote hinda läbi turule jõudva toodangu koguse (Stigler, 1949, p. 22). Monopoli puhul eeldame, et isegi kui pakutakse tootele asenduskaupu, pole need piisavalt head, et tootega konkureerida (Stigler, 1949, pp. 220-221). Peamisteks põhjusteks, miks soovitakse konkurentsi kaotada, on sellest saadav kasu ja võimuhimu. Sellise turutüübi puhul esinevad erinevat sorti kasud, mis võivad tekkida ka tootmisprotsessis osalevatele gruppidele. (Stigler, 1949, p. 198) Selleks, et oma positsiooni monpoli turul säilitada, võetakse tihti kasutusele strateegiad, mis takistavad uute pakkujate turule sisenemist. Sellised tehnikad ehk turule sisenemise barjäärid võib jaotada kolmeks. Esiteks, turu ainupakkuja võtab oma kontrolli alla asendamatu tooraine või tootmisprotsessi. Teiseks, pakkuja võtab kasutusele illegaalsed või ebaeetilised võtted, et kahjustada potentsiaalsete rivaalide mainet ning majandustegevust. Kolmandaks, rakendatakse vertikaalset integratsiooni ehk pakkuja haldab ja omab kõiki tootmisahela lülisid, jättes tootmisprotsessist välja vahendajad. (Stigler, 1949, p. 209–208)

Oligopolile on iseloomulik, et turul on vähe pakkujaid (Ferrer, 2013, p. 272), kes peavad aga arvestama samal turul tegutsevate rivaalidega. Kuna üks pakkuja suudab müüdava tootekogusega tajutavalt mõjutada hindasid, on ühe pakkuja valikutest oluliselt mõjutatud ka rivaalid. Sellisel turul võivad tooted olla nii ühetaolised kui ka üksteisest erineda. Pakkuja peab enne hinna muutmist või uue loomist hindama, kuidas reageerivad sellele asenduskauba pakkujad ja rivaalid. Oligopol erineb monopolist näiteks selle poolest, et tootele on olemas head asenduskaubad. (Stigler, 1949, p. 218–220) Kokkuvõtlikult võib sellist turutüüpi kirjeldada kui situatsiooni turul, kus toote pakkuja kujundab oma strateegia osaliselt rivaalide oodatava käitumise põhjal (Stigler, 1949, p. 226).

Monopolistliku konkurentsi puhul eeldatakse, et turul on palju pakkujaid, kelle tooted on üksteisest eristatavad (Ferrer, 2013, p. 272). Seda turutüüpi võib pakkujate arvu poolest võrrelda täieliku konkurentsiga, kuid vaadeldes toodangut, nähtub kahe konkurentsivormi vaheline erinevus. Monopolistlikule konkurentsile on iseloomulik, et turul pakutavad tooted erinevad üksteisest ehk on unikaalsed. Firmade võimekus investeerida toote unikaalsusesse loob neile võimekuse kujundada hindasid. Mida unikaalsem on pakkuja toode ning lähenemine, näieks müügistrateegia, seda täenäolisem on firmal edu saavutada. Paljude pakkujatega turul nišši leidmist ja sõltumatust konkurentide strateegiast võib lugeda monopolistliku konkurentsiga turul edu aluseks. Monopolistliku konkurentsiga turul edu

saavutamiseks tuleb firmal leida oma nišš, mis aitab omakorda suurendada sõltumatust konkurentidest. (Rosenberg & O'Halloran, 2014, p. 239)

Kokkuvõtlikult võib välja tuua neli konkurentsivormi, mis võivad turul esineda. Üheks konkurentsivormiks on täielik konkurents, mille kõrval saab välja tuua mittetäieliku konkurentsi liigid: monopol, oligopol ja monopolistlik konkurents. Täieliku konkurentsi puhul on turul palju kaupade ja teenuste pakkujaid ning tarbijaid, tooted on identsed ning ei esine turule sisenemise ja väljumise piiranguid. Mittetäieliku konkurentsi puhul ei ole täieliku konkurentsi tingimused täielikult või osaliselt täidetud. Sel juhul võib omada üks või mitu turul osalejat turu üle mõjuvõimu, turul võivad esineda sisenemisbarjäärid ja/või tooted ei pruugi olla identsed.

1.3. Illegaalsete narkootikumide turgudel osalejad ja nende rollid

Narkoturg ei saaks toimida ilma turul osalejateta, mistõttu on turul tegutsevate isikute väljaselgitamine samuti üheks uuritavaks narkoturu tunnusjooneks. Turul osalejate kooslus ja nende rollid annavad aimu, millised isikud turul tegutsevad ja kuidas oleks võimalik nende tegevust läbi politseitegevuse mõjutada. Turul osalejate üksteisega seotus, rollijaotus ja koostöö iseloomustavad, milliseid võimalusi pakub turg äritegevuseks ja kaupade soetamiseks. Alapeatükis toon välja narkoturgudel osalevate isikute erinevad käsitlused.

John E. Eck (1995, p. 67–70) pakub välja üldise mudeli, mis iseloomustab piirkondi, kus illegaalsetele jaemüügi turgudele omane tegevus toimub. Mudeli üheks osaks on turul osalejad, kes on jaotatud viite gruppi: ostjad, müüjad, ohtlikud isikud, politsei ja omanikud (vt joonis 1). Ostjad ja müüjad on kaks peamist gruppi, kelle tegevusele avaldavad mõju kolm kõrvalist gruppi, mis koosnevad ohtlikest isikutest, politseist ja omanikest. Illegaalsete narkootikumide turul kujutab tehingute tegemine endast ohtu nii müüjatele kui ka ostjatele. Ta kirjeldab, et ostjad võivad endaga kaasas kanda hinnalisi esemeid ja sularaha narkootikumide eest tasumiseks. Seevastu ei saa ostjad olla veendunud, et müüja ei ole politseinik või siis selline isik, kes kavatseb ostjalt jõudu kasutades raha ära võtta kaupa vastu andmata. Ta toob välja, et sarnaselt ostjatele võivad müüjad endaga kaasas kanda sularaha, mis on laekunud eelmistest müügitehingutest ning müüdava kaubana narkootikume. Müüjad riskivad olukorraga, kus nad lähenevad potentsiaalsele ostjale, kes võib tegelikult olla politseinik või isik, kes võtab jõuga narkootikumid ja sularaha. (Eck, 1995, p. 67)

Reuter ja Pollack (2012, p. 212) kirjeldavad, et üldjuhul on narkoturgudele iseloomulikud ajutise võimuga ja üksikult tegutsevad füüsilistest isikutest ettevõtjad, kes on suutelised turul tekitama vägivalda ja korratust. Ohtlike isikute grupp koosneb isikutest, kelle peamine huvi on narkootikumide omastamine nende eest tasumata ja/või sularaha varastamine ostjatelt või müüjatelt, kasutades selleks vägivalda. Ohtlikud isikud võivad esineda nii müüjate kui ka ostjatena, mis muudab narkootikumide ostu-müügi tehingu kõigi tehingupoolte jaoks riskantseks. Politseid tähistav grupp on huvitatud narkootiliste ainete müügi ja tarbimise kontrollimisest, mille saavutamiseks rakendatakse seadusandlusest tulenevaid meetmeid. Tõendite kogumiseks ja informatsiooni hankimiseks kasutab politsei salaagente ning informaatoreid. Sarnaselt ohtlike isikute grupile maskeerivad ka politseinikud ennast müüjateks või ostjateks, kuid hoopis eesmärgil seaduserikkujaid tabada. Omanike grupp ei kujuta endast ostjatele ja müüjatele ohtu, vaid on seotud ala või kohaga, kus tehinguid sõlmitakse. Omanike grupi liikmeid saavad piirata teiste isikute ligipääsetavust näiteks poodi või korterisse, kus illegaalsete narkootikumidega seotud tehing toimub. (Eck, 1995, p. 70)

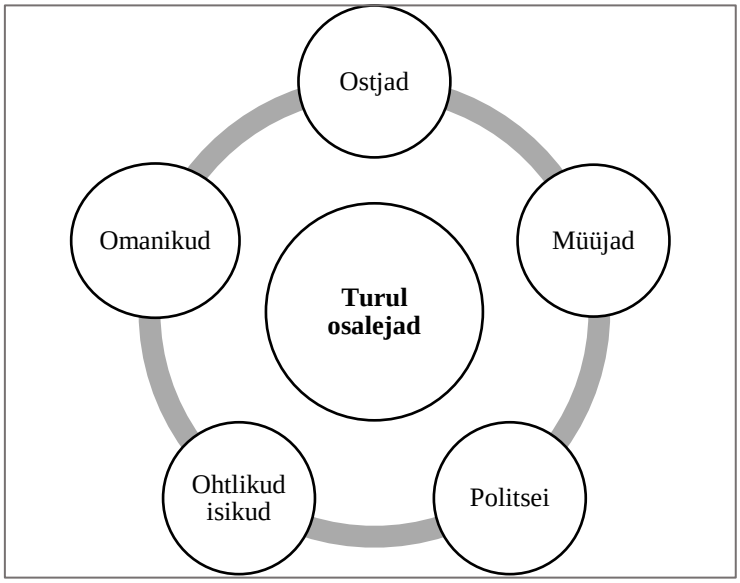

Joonis 1. Narkoturu jaemüügi mudelil põhinevad turul osalejad (Eck, 1995; autori koostatud)

Johnson (2003, p. 3) käsitleb nii jaemüügi turustajaid kui ka hulgimüüjate gruppi ning asetab mõlemad variatsioonid rollistruktuuri esimesele astmele. Rollistruktuur koosneb neljast kategooriast: madalama tasandi turustajad, jaemüüjad, diilerid ning kõrgema tasandi turustajad (vt joonis 2). Need neli funktsioonide põhjal määratletud gruppi panevad aluse süsteemile, milles puudub rangelt reguleeritud hierarhia. Range hierarhia puudumine

suurendab omakorda nii tegevusega kaasnevaid tulusid, aga ka riske – õnnestunud tehingud on väga tulusad, kuid politseile vahele jäädes võidakse lõpetada vangistuses (Johnson, *et al*., 2000, pp. 27–29).

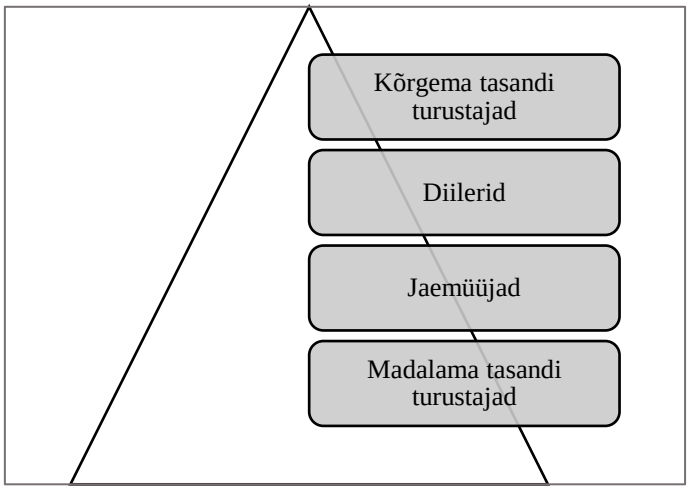

Joonis 2. Narkootiliste ainete turu rollistruktuur (Johnson, *et al*., 2000; autori koostatud)

Madalama tasandi turustajate puhul võib pidada kõige olulisemaks tunnuseks seda, et neil on korraga käes kas raha või narkootikumid. See tähendab omakorda, et madalama tasandi turustajatele langeb väiksem vastutus. Seda liiki turustajad võib veel omakorda jagada kolmeks: kättetoimetajad, raha vastuvõtjad ja valvajad. Kättetoimetajad transpordivad kellelegi teisele kuuluvad narkootikumid ostjani, sealhulgas ostjalt raha saamata. Raha vastuvõtjad tegelevad rahaga, kuid ei puutu kokku müüdava kaubaga ehk narkootikumidega. Valvajad ei tegele raha ega narkootikumidega, vaid tagavad valve, et tehingu sõlmimist ei mõjutaks segavad välised tegurid. Teise kategooriasse kuuluv jaemüüja roll tähendab, et isik vastutab nii raha kui ka narkootikumide eest ehk saab ostjale müüdud narkootikumide eest vastu raha. Jaemüüjad soetavad diileritelt mitmeks müügikorraks jaguva narkootikumide koguse ning sooritavad päeva jooksul mitmeid müügitehinguid, millest sõltub nende sissetulek. (Johnson, *et al*., 2000, p. 29)

Kolmandasse kategooriasse kuuluvad diilerid soetavad narkootikume hulgimüügi kogustes, mida nad tavaliselt jaemüüjatele edasi müüvad. Edasi müümiseks korraldavad diilerid narkootikumide ümberpakendamise jaemüügi kogustesse. (Johnson, *et al*., 2000, pp. 29–30) Viimasesse kategooriasse kuuluvad kõrgema tasandi turustajad, kes tihti tegelevad narkootikumide impordiga. Turustajate korraldada on narkootikumide smuugeldamise rahastamine, korraldamine ja nende transport. Üldjuhul on kõrgema tasandi turustajatel

vastavad isikud, kes narkootikume käitlevad, mis omakorda võimaldab turustajatel edukamalt vanglakaristust vältida võrreldes teistesse kategooriatesse kuuluvate isikutega. (Johnson, *et al*., 2000, p. 30)

Lisaks eeltoodud turul osalejatele võivad turul tegutseda ka organiseeritud kuritegevusega seotud grupid. Organiseeritud kuritegevusega seotud grupid erinevad teistest müüjatest selle poolest, et läbi sunni ja vägivalla kasutamise kaitstakse kauba omandiõigust ja tagatakse tehingute sooritamine. Sellises grupis võidakse vägivalda rakendada nii grupiväliste ohtlike inimeste puhul, kui eksisteerib risk või oht, aga ka oma grupiliikmete puhul. (Kumar & Skaperdas, 2008, p. 1) Tavaliselt on kuritegelikes gruppides kujunenud välja hierarhia. Kõige kõrgemal positsioonil võib olla juhtkond ning võimuahela järgmisel kohal võivad olla kohalikud juhid, kes saavad juhtkonnalt narkootilisi aineid ja kaitset. (Kumar & Skaperdas, 2008, pp. 5–6)

Alapeatükki kokku võttes saab välja tuua, et turul osalejaid võib liigitada mitmel viisil. Ühe mudeli järgi jaotatakse turul osalejad viite gruppi: ostjad, müüjad, ohtlikud isikud, politsei ja omanikud. Teine käsitlus vaatleb turul osalejaid läbi rollistruktuuri, mille puhul puudub range hiararhia. Rollistruktuuri moodustavad neli turul osalejate kategooriat: madalama tasandi turustajad, jaemüüjad, diilerid ning kõrgema tasandi turustajad. Samuti võib narkoturul osalejaks olla organiseeritud kuritegevusega seotud isikute rühmitus. Käsitlusi võrreldes nähtub, et turul osalejad osaliselt kas kattuvad või nende vahel esineb sarnasusi.

1.4. Narkokaubanduse vastane võitlus ja ennetustegevus

Alapeatükis annan ülevaate erinevatest narkoturgude ennetus- ja mõjutusmeetoditest ning strateegiatest. Mitmesuguste mõjutusmeetodite käsitlemine annab võimaluse kohtulahendite põhjal kujunenud narkoturu mõjutamiseks valida kõige sobivamad meetodid. Samuti toon välja politseitegevuse suunad narkoturu mõjutamiseks ja milliseid strateegiaid on turu toimimise reguleerimiseks välismaal kasutatud.

Caunic ja Prelipcean (2011, p. 61) on kirjutanud, et illegaalset narkokaubandust võib pidada maailma kõige kindlamaks sissetuleku allikaks. Selle peamiseks põhjuseks võib pidada jõudsat ja järjest kasvavat nõudlust illegaalsete narkootikumide turul. Kõrge nõudluse tase näitab ühtlasi, kui populaarseks narkokaubandus kui kaubandusvaldkond on kujunenud. Sellele vastandub aga illegaalse narkokaubanduse negatiivne mõju üldisele

majandusarengule ja ühiskonna sotsiaalsele heaolule. Negatiivse mõju leevendamiseks ning ennetustegevuste rakendamiseks on oluline rahvusvaheline koostöö seadust täideviivate institutsioonide vahel. Institutsioonide rahvusvaheline koostöö aitab globaliseerunud maailmal liikuda eesmärgi poole, mis aitaks vähendada illegaalsete narkootikumide kättesaadavust ja tarbimist. Eesmärgi täitmiseks tegelevad institutsioonid narkokaubanduses liikuvate rahavoogude jälgimisega, mis omakorda võimaldab avastada ja kõrvaldada illegaalse narkokaubandusega tegelevaid võrgustikke. (Caunic & Prelipcean, 2011, p. 61)

Narkokaubanduse vastase võitluse ja ennetustegevuse väljatöötamise puhul omab suurt tähtsust illegaalsete narkootikumide turgude uurimine. Üheks oluliseks asjaoluks, mis aga raskendab illegaalsete narkootikumide turgude uurimist, võib pidada narkootikumide turuga seotud rahvusvaheliselt üldtunnustatud sõnavara kesisust. Probleemi valmistab rahvusvaheliselt kokkulepitud terminite puudumine, olemasolevad terminid jäävad üldiseks ning ei võimalda määratleda narkoturgude spetsiifilisi variatsioone. Illegaalsete narkootikumide turgude kui teema käsitlemine teadustöö tasemel eeldab rohkemate ja komplekssemate terminte kasutuselevõttu. Narkoturu määratlemisel tuleb kindlasti arvesse võtta turu geograafilist paiknemist, selle mahtu ning osaliste käitumismustreid. Siiski tuleb vältida olukorda, kus ühe kindla turu uurimise lõppedes laiendatakse saadud tulemusi ka teistele turgudele. Isegi juhul, kui tegemist on samas geograafilises asukohas paikneva turuga, ei saa eeldada, et turg poleks ajaga muutunud. Seevastu uuringute järeldused, mis annavad ülevaate näiteks narkootikumide tootmisviisidest ja importimisest, võivad laieneda ka teistele turgudele, olenemata nende asukohast või ajaperioodist. (Ritter, 2005, p. 18)

Rengert jt (2000, p. 235–236) käsitlevad ennetustegevuse meetodeid ja poliitikat, mida rakendatakse narkootikumide turgudel, mille klientuuriks on kaugemalt tulnud ostjad ning kohalikud kliendid. See, missuguseid poliitikaid ja meetodeid rakendatakse, sõltub ostjatest. Kohalikele ostjatele narkootikumide müük kätkeb endas mitmeid potentsiaalseid riske, eelkõige just kohalike elanike jaoks. Kaugelt tulnud ostjate puhul võib arvata, et nad lähevad ainete tarvitamiseks tagasi, seevastu kohalikud ainete tarvitajad jäävad väikesesse kogukonda ainet tarvitama. Narkootikumide müügitehingud meelitavad ühtlasi ligi ohtlikke isikuid, kes on valmistunud narkootikume vägivalda kasutades müüjatelt ja ostjatelt röövima. Seejuures võib tugevalt kahjustatud saada ka keskkond ja näiteks kogukonnale olulised avalikud siseruumid. Kogukonna heaolu suure languse ärahoidmiseks on peamise meetmena esile toodud narkosõltuvusega tegelevate raviasutuste rajamine. Tähtsaks

teguriks, mis võimaldab isikutel narkootikume tarbida, peetakse ka aega. Sisutamata aeg, mil noored ei käi koolis või täiskasvanud tööl, võimaldab narkootikumide ostjatel aine soetada ja seda tarbida. (Rengert, *et al*., 2000, p. 236)

Selleks, et muuta kaugelt tulnud potentsiaalsete ostjate jaoks müügitehingu sooritamine ja müügikoha leidmine võimalikult keeruliseks, rakendatakse samuti spetsiifilisi meetodeid. Kaugelt saabuvate ostjate jaoks on kõige mugavam variant soetatud narkootikumid kaasa haarata ning tehingu toimumise paigast võimalikult kiiresti lahkuda. Nii loodetakse vältida riski, et tehingu sooritamist ja illegaalsete ainete ostmist näeb pealt näiteks mõni politseiametnik ning järgneb karistus. Peamiseks tehinguid takistavaks meetodiks võib pidada linnaplaneerimist, eelkõige just tänavate ja teede planeerimist ning paigutust. Teede ja tänavate ehituse juures tuleb jälgida, et linnavälisetel ostjatel ei oleks võimalik lihtsat teed pidi liikudes saada kätte narkootikumid ja kiirelt linnast lahkuda. (Rengert, *et al*., 2000, p. 235)

May ja Hough (2001, p. 137) on kirjutanud narkootikumide tarneahela madalamale tasemele suunatud politseitegevuse mõjust narkootiliste ainete turgudele ja kohandustest, mida müüjad ja ostjad on politseitegevuse tagajärjel rakendanud. Madalama taseme politseitegevuse all mõeldaks selles kontekstis politsei strateegiaid, mis on suunatud tänava tasandil narkoturgude reguleerimiseks ehk sihtmärgiks on jaemüüjad ja ostjad (May & Hough, 2001, p. 138). Narkoturud vajavad ohjeldamist mitmel põhjusel: ohus on nii turul osalejad aga ka terved kogukonnad. Siiski puudub selgus, millised on parimad meetodid kohalike narkoturgude ohjeldamiseks. Lahendus võib peituda turu toimise olulises osas: narkootiliste ainete pakkumises turul või nõudluses toodete järele. Üheltpoolt peetakse lahenduseks seda, et politsei peaks keskenduma pakkumisele ehk võtma oma tegevuse sihtmärgiks narkootikumide müüjad. Teiseltpoolt on narkoturgude lämmatamiseks ja kitsendamiseks välja pakutud nõudluse kärpimine. (May & Hough, 2001, p. 137)

Narkoturgude mõjutusviise käsitledes ei saa tähelepanuta jätta, et turgude ülesehitused võivad üksteisest oluliselt erineda. May ja Hough (2001, p. 137-139) valisid uurimisobjektideks kaks erineva iseloomuga Suurbritannia narkoturgu. Esimene uuritav turg oli kesktaseme diileritest koosneva väikese grupi range kontrolli all ja struktueeritud ülesehitusega. Range kontroll ja struktueeritud turu ülesehitus vähendas oluliselt riski, mida politseitegevus endast turu jaoks kujutas. Sellist tüüpi turul müüsid diilerid narkootikumid vahendajatele ning ei puutunud seetõttu reeglina ostjatega kokku. Teise turu puhul oli

tegemist turuga, millel ülesehituses puudus range struktuur ja kontroll jaemüüjate üle. Selline väga vähesel määral organiseeritud turg valmistas politseile omakorda teistsuguseid raskusi. Seda sorti killustunud turul müüvad diilerid narkootikumid tavaliselt otse ostjale. Vähesel määral struktureeritud turu diilerid olid suurema tõenäolisusega kursis terve tarneahela pakkumisega võrreldes struktureeritud turu müüjatega, kes täidavad kindlat ülesannet pikemas ahelas.

Uuringust selgus, et politsei strateegiate rakendamist raskendavad oluliselt telefoni teel suhtlemine ja vägivald (May & Hough, 2001, p. 155). Kuna uuringu aeg langes kokku ajaperioodiga, mil mobiiltelefonide kasutajade arv oli suures kasvutrendis, siis uue suhtlusviisi kasutuselevõtt võimaldas narkootikumide müüjatel kohaneda politseitegevusest tingitud ohtudega. Sellest on tingitud ka järeldus, et narkoturud on tihti väga hästi kohanduvad uutes oludes, st politseitegevuse püüdlused võivad küll turgude toimimist muuta, kuid mitte soovitud suunas. Selgus, et struktueeritud turu toimimist toetab ka vägivallaga ähvardamine, mis tagab nii müüjate ahela sisese kuulekuse ja alluvuse ning selle, et kellelgi ei ole kasulik hakata politsei informaatoriks. (May & Hough, 2001, p. 154) Eeltoodu põhjal järeldati, et tuleb arendada või võimendada teisi informatsiooni vooge, mis oleksid politseitegevuse aluseks (May & Hough, 2001, p. 155).

May ja Hough (2001, pp. 156-159) käsitlevad ühtlasi eri liiki politseitegevusi (testostud ja narkoüksused), politsei strateegiate rakendamise mõju pikemas plaanis ning nõudluse vähenemist läbi sõltlastele ravi ja abi pakkumise. Testostude sooritamine on politsei üks viise, kuidas koguda vettpidavaid tõendeid jamüüjate vastu, et hiljem oleks võimalik neile esitada ka süüdistus. Tavapärasteks ostjateks maskeeritud ametnikud sooritavad ostud ning seejärel liiguvad soetatud tooted ehk narkootikumid laborisse, kus neid testitakse. Testimise järel kasutatakse narkootilisi aineid kohtus tõenditena. Testostude meetodi kasutamise puhul esineb aga politsei jaoks ka puudusi ning riske. Nad toovad välja, et politseitegevuse meetodite kasutamise puhul tuleb esikohale seada politseinike tervis, kuid testostude meetodi puhul ei saa seda tagada. Narkootikumide müüjad on meetodist teadlikud ning kujundanud välja viisi, kuidas teha vahet politseinikel ja siirastel ostjatel. Nimelt nõuavad müüjad, et tundmatud ostjad prooviksid soetatavaid narkootikume enne tehingu sooritamist, et veenduda, kas tegemist on nii-öelda siira ostjaga.

May ja Hough (2001, p. 157) on uuringu tulemuste põhjal avaldanud arvamust, et testostud oleksid mõjusamad juhul, kui tegevus ei seaks sihtmärgiks isikuid, kes on narkootikumide

müüjate ja ostjate vahendajateks. Vahendaja rolli mängivad isikud on kergesti asendatavad, seetõttu on turu toimimise häirimiseks oluline suunata tegevus pigem erinevat tüüpi ostjate tabamiseks (May & Hough, 2001, pp. 156-157). Teise olulise meetodina on uuringus välja toodud narkoüksuste kasutamine. Selgus, et narkoüksused on suunatud tänava tasandil toimuvale äritegevusele ning kõrgema tasandi narkoturu mõjutamiseks pole aga piisavalt ressursse suunatud. Kõrgema tasandi narkoturu all on silmas peetud müüjaid, kes paiknevad narkootikumide tarneahelas kõrgemal ja varustavad tänava tasandil müüjaid. Uuringus osalenud politseinikud olid arvamusel, et kohalikul narkoüksusel pole võimu, et ulatuda mõjutama ka narkoturu kõrgemaid kihte. Samuti tuleks keskenduda rohkem üksuste vahelisele sidele ja tagada hea väljaõpe efektiivse tegevuse tagamiseks. (May & Hough, 2001, p. 157)

May ja Hough (2001, p. 158) toovad välja kolm punkti, mis peaksid tagama narkoturgude häirituse ja politsei strateegiate pikaajalise mõju. Esiteks tuleks politseitegevuse taktikaid rakendada samaaegselt mitmetel narkoturgudel. See hoiab ära situatsiooni, kus ostjad väldivad turgu, mis on häiritud politseitegevusest, ja soetavad narkootikume hoopis kõrvalturult. Teiseks, lisaks politseitegevusele on vaja luua võimalus narkootikumide sõltuvuse raviks. Siinkohal ei saa politsei üksi tegutseda ning vajab nii raviasutuste kui ka teiste kohalike võimude abi, et meede saaks toimida. Kolmandaks tuleks rakendada selliseid ennetusmeetmeid, mis hoiaks ära narkoäri tagasituleku. Ennetusmeetmed on vajalikud, kuna politseitegevuse eemaldamine turult tähendaks, et narkootikumide ostjad ja müüjad saaksid piiranguteta uuesti turul tegutseda.

Narkootiliste ainete turgude reguleerimise kohustus langeb kohalikule politseile. Reguleerimise all mõeldakse narkoturgude mahu ja suuruse vähendamist, mis tagaks omakorda narkootiliste ainete tarbimise vähenemise. (Reuter & Pollack, 2012, p. 212) Reuter ja Pollack (2012, p. 212) kirjutavad kohaliku politsei sekkumisest narkoturgude toimimisse ja toovad välja ühe peamistest sekkumise motiividest, mis aga ei taotle otseselt turu kui terviku mahu vähendamist. Mõningatel juhtudel ei ole politseitegevus suunatud konkreetselt turgude tegevuse piiramisele ja suuruse vähendamisele. Poitseitegevus on sellistel juhtudel ennekõike suunatud narkootikumidega seotud tehingute toimumise kohtade, kus narkokaubandusel on laastav mõju ühiskonnale, mõjutamiseks. (Reuter & Pollack, 2012, p. 212) Sellise politseitegevuse eesmärk on eemaldada konkreetsetel territooriumidel toimuv narkootikumide müük ja sellega kaasnev kuritegevus, mida väike

hulk tänava tasandi narkootikumide müüjaid põhjustab. Turgu piirav tegevus võib narkootikumide tarbimist vähendada või siis hoopis suunata ostjad järgmisele narkoturule, mis on kinnisem ja politseitegevuse eest paremini kaitstud. Eeltoodud politsei metoodika võib aidata küll ühte naabruskonda, millele narkokaubandus avaldab negatiivset mõju. Kuid ostjate suundumine teisele sarnasele turule tingib tegelikult probleemi liikumise ühest piirkonnast teise. (Reuter & Pollack, 2012, p. 213)

Kokkuvõtvalt saab alapeatükist välja tuua järgmised narkokaubanduse mõjutamiseks kasutatavad ennetus- ja mõjutusmeetodid: seadust täideviivate rahvusvaheliste institutsioonide vaheline koostöö, narkoturgude uurimine, narkosõltuvusega tegelevate raviasutuste rajamine, linnaplaneerimine. Politseitegevus oli suunatud nii tarneahelat varustavate müüjate tegevuse takistamisele, kui ka tänava tasandil turul osalejate mõjutamisele. Üldistavalt võib politseitegevuse jagada kaheks: narkootiliste toodete pakkumist mõjutav tegevus või nõudlust kärpiv tegevus.

2. UURING

2.1. Uuringu läbiviimise metoodika

Lõputöös läbiviidava uuringu eesmärgiks on välja selgitada Eesti narkootikumide turu peamised tunnusjooned ja kindlaks määrata sellele omane ülesehitus. Püstitatud eesmärgi täitmiseks viin läbi kvalitatiivse empiirilise uuringu, kirjeldamaks uurimisobjekti elulisest vaatenurgast ja olulisi mõjutegureid arvesse võttes (Hirsjärvi, *et al*., 2010, lk 152). Uuringu keskseks objektiks on narkootiliste ainete turg Eestis, millega seotud andmete kogumiseks võtan kasutusele dokumendianalüüsi meetodi. Andmekogumise etapis selekteerin teemakohasuse järgi kohtuotsused ehk koondan andmed, pidades silmas uurimisküsimusi. Järgnevas etapis toimub välja valitud andmete tõlgendamine, milleks kasutan kvalitatiivset sisuanalüüsi meetodit. Meetodi rakendamise vahendiks on kodeerimine, mille käigus sorteeritakse andmed vastavalt kategooriatele, mis põhinevad uurimisküsimustel.

Dokumendianalüüs andmekogumismeetodina võimaldab mitmesuguseid dokumente uurida, seal leiduvat sisu hinnata ning sobivad andmed koondada hilisemaks analüüsiks (Bowen, 2009, p. 27). Meetodi rakendamisel uuringu raames on nii eeliseid kui ka puuduseid. Meetodi eeliseks võib tuua selle ajasäästliku iseloomu, kuna dokumendianalüüs eeldab varem koondatud andmete analüüsimist, samas kui teised meetodid keskenduvad andmete koondamisele. Puudusena võib esineda dokumentidest otsitava informatsiooni kesisus, kuna uuritavad dokumendid pole loodud vastama konkreetse uuringuga seotud küsimustele. (Bowen, 2009, pp. 31–32) Selles uuringus on dokumendianalüüsi puhul dokumentideks maakohtute, halduskohtute ja ringkonnakohtute avalikud otsused, mis on leitavad Riigi Teataja veebileheküljel. Kuna narkootiliste ainetega seotud kohtuotsused moodustavad vaid osa kõigist kohtotsustest, siis tuleb need kõigepealt teistest eraldada. Uuringus rakendasin eesmärgipärast valimit (Õunapuu, 2012) ning kõik väljavalitud narkootiliste ainete võõrandamisega seotud kohtuotsused tõlgendan järgmises etapis kvalitatiivset sisuanalüüsi kohaldades.

Eesmärgipärast valimit kasutasin uuringus andmekogumise etapis. Dokumendanalüüsi protsessi eesmärk oli leida nii narkootikumide müüki kui ka ostu kajastavad kohtulahendid. Selleks, et kõigi avalike kohtulahendite seast selekteerida välja narkootikumidega seotud lahendid, sisestasin lahendi otsinguvälja ühe või mitu märksõna. Otsinguparameetriks

valisin sellised märksõnad, mis võimaldaksid üles leida maksimaalse arvu narkootikumidega seotud halduskohtu-, kriminaalkohtu- ja väärteomenetluse avalikke kohtulahendeid. Märksõnadeks valisin järgmised väljendid: narkootikumide müük, narkootiliste ainete käitlemine, narkootikumide ost. Otsinguvälja kasutamise abil leitud kohtulahenditest selekteerisin seejärel välja lahendid, mille sisu vastaks vähemalt ühele uurimisküsimusele. Lahendite sorteerimiseks koondasin kõikide otsinguga kättesaadud kohtulahendite üldised andmed Exceli faili, kuhu märkisin, kas lahend on sobiv kodeerimiseks. Kohtulahendite sobivust kodeerimiseks hindasin nende sisu ja uurimisküsimustele vastavuse järgi.

Arvestades uuringu metoodikat, on tulemuste tõlgendamisel oluline tähele panna, et selekteeritud kohtulahendistest kogutud andmete põhjal välja selgitatud turu tunnusjoonte tõlgendamisel tuleb arvestada järgmiste asjaoludega:

1. Tunnusjoonte väljaselgitamisel kasutati kohtulahendeid (vt lisa 2), mille kuupäevad jäävad ajavahemikku 2006 november – 2022 märts.
2. Tunnusjooned peegeldavad korrakaitseasutuste tegevuse tulemusel fikseeritud andmeid.
3. Tunnusjoonte väljaselgitamisel on arvestatud toodetena kõiki eri liiki võõrandatud narkootilised aineid.

Andmeanalüüsimeetodiks valisin kvalitatiivse sisuanalüüsi, mis võimaldab registreerida kvalitatiivseid andmeid sõnade, sümbolite ja muul kujul (Õunapuu, 2014, lk 159). Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab koostada uuritavast nähtusest sisutiheda kirjelduse (Õunapuu, 2014, lk 161), mis langeb kokku kvalitatiivse uurimuse eesmärgiga uurida objekti tervikuna ja tegelikust elust lähtuvalt (Hirsjärvi, *et al*., 2010, lk 152). Sisuanalüüsi läbiviimine täidab ühtlasi uuringu eesmärki anda narkootikumide turust Eestis põhjalik ülevaade, mis sisaldab võimalikult palju reaalsusele vastavaid asjaolusid. Kvalitatiivse sisuanalüüsi raames kasutan suunatud kodeerimise meetodit, luues kategooriad, mis lähtuvad lõputöö uurimisprobleemist ja -küsimustest. Saldana (2013, p. 9) võtab kodeerimise kokku kui tegevuse, mille abil on võimalik andmeid sarnaste omaduste alusel süstematiseerida. Kodeerimise protsessi osana koostan ka memod, kuhu teen märkmeid ning lisan kodeerimise käigus tekkinud mõtted ja erinevad seosed.

Kategooriad taotlevad kohtuotsustest andmete struktureerimist turul osalejate ja nende rollide, tehingu toimumise kohtade ja narkootiliste ainete koguste lõikes. Esimese kategooria

annab ülevaate turul osalejatest ehk kategooria põhjal selgub, kes on turul osalejad ning milliseid rolle nad täidavad. Ühtlasi selgitan kohtulahendite põhjal iga turul osaleja tüübi tunnuseid ning millist rolli osaleja turul täidab. Teiseks kategooria alla koondan kohtulahenditest selekteeritud andmete põhjal tehingute toimumise kohad. Kategooria koodide eesmärk on anda tehingu toimumise paikadest üldistav ülevaade. Toon ka põhjalikumat näidetena välja, millistes paigades tehingud toimusid. Kolmandaks kategooriaks on tehingute kokkuleppimine, mis annab ülevaate, kuidas müüjad ostjatega ühendust võtavad. Ühtlasi selgub, milliseid sidevahendeid turul osalevad müüjad oma äritegevuses klientidega suhtlemiseks kasutavad. Narkootiliste ainete koguste eristamiseks kasutan kategooriat neli ja viis, mis kajastavad narkootiliste ainete võõrandamist lähtuvalt ainete kogustest. Neljanda kategooria alla koondan väikeses koguses võõrandatud narkootilised ained. Viienda kategooria alla liigituvad narkootiliste ainete kogused, millest on võimalik tekitada narkojoove vähemalt kümnele inimesele ehk suures koguses võõrandatud narkootilised ained.

2.2. Uuringu tulemused

Uuringu tulemusena kujunes välja viie kategooriaga koodipuu (vt lisa 1). Vaadeldes **esimest kategooriat**, mis koondab **turul osalejad**, esineb kokku viis koodi (vt tabel 1). Enim esinesid turul osalejatena isiklikuks tarbeks narkootilisi aineid soetav ostja, narkootilisite ainete müügiga tegelev isikute grupp ning üksi tegutsev narkodiiler.

Tabel 1. Turul osalejad (autori koostatud)

KATEGOORIA 1: turul osalejad	Esinemissagedus
Kood 1: kuritegelik ühendus	1
Kood 2: isikute grupp	11
Kood 3: narkodiiler	6
Kood 4: ostja	25
Kood 5: vahendaja	4

Kohtulahendites on turul osalejatest enim esindatud **ostja (kood 4)** ehk tarbija, kes soetab narkootilisi aineid isiklikuks tarbeks. Selliseks ostjaks võib olla nii täisealine, aga ka alaealine isik. Tegemist on eelkõige tarbijaga, kes soetab narkootilist ainet väikeses koguses ning on seetõttu regulaarne klient, kellel on väljakujunenud müüja. Ühes lahendis esines juhus, kus ostja soetas isiklikuks tarbeks suures koguses aineid, kuna need olid väidetavalt

sel viisil odavamad. Reeglina soetasid ostjad narkootilisi aineid kohtulahendites väikeses koguses.

Teise turul osalejna saab välja tuua **isikute grupi (kood 2)**, mis koosneb üksteisega kooskõlas tegutsevatest isikutest. Kohtulahendites esines nii kahe-, kolme- kui ka viieliikmelisi isikute gruppe. Isikute grupid müüsid narkootilisi aineid nii narkodiileritele edasimüügiks, aga ka ostjatele, kes soetasid aineid omatarbeks. Suuremates gruppides oli määratud isik või isikud, kes grupiliikmete tegevust kontrollisid. Grupiliikmed tegutsesid vastavalt neile jagatud rollidele. Väiksemates gruppides tegelesid tavaliselt kõik grupiliikmed nii kauba hankimise, ettevalmistamise kui ka müümisega. Kahes lahendis toimetasid gruppi kuuluvad isikud narkootilist ainet üle Eesti riigipiiri (Soome, Venemaale). Esinemissageduselt kolmandaks turul osalejaks osutus **narkodiiler (kood 3)**. Narkodiiler on narkootiliste ainete müügiga tegelev isik, kes tegutseb üksinda. Kohtulahendites esines korduvalt muster, mille järgi narkodiiler soetas suures koguses narkootilist ainet, et see ostjatele väikestes kogustes edasi müüa.

Mitmel korral esines kohtulahendites turul osalejana **vahendaja (kood 5)**, kes käitus müügitehingute sõlmimisel vaheisikuna. Vahendaja teenuseid kasutasid nii isikute grupid kui ka narkodiiler. Ühes kohtulahendis oli välja toodud, et müüja kasutas vahendajat eesmärgiga hajutada riske, mis narkootikumide müümisega kaasnevad. Vahendaja rolli täitis ka selline isik, kes otsis üles potentsiaalsed kliendid ning viis tehingu toimumiseks kokku müüja ja ostja. Ühel korral esines turul osalejana **kuritegelik ühendus (kood 1)**, mille eesmärgiks oli kontrollida narkootiliste ainete turgu. Ainult välja valitud ühenduse liikmetel oli õigus võtta ühendust ja suhelda otse juhiga. Võrgustikus osalevad kolmandad isikud suhtlesid juhiga läbi ühenduse liikmete. Kõige suuremat kasu sai illegaalsest äritegevusest ühenduse juht, kes kasutas tulu legaliseerimiseks ettevõtet ning soetas ettevõttele vahendeid, mida vajati narkootiliste ainete käitlemiseks.

Teine kategooria annab ülevaate **tehigute toimumise kohtadest** (vt tabel 2). Kolme koodiga on üldistatult kokku võetud kõik kohtulahendites esinenud müügitehingute toimumise kohad. Enim esinenud tehingute toimumise kohtadeks olid siseruumid ja elukoht, sageli toimusid tehingud ka hoone ümbruses.

Enim esinesid tehingute toimumise kohtadena **siseruumid ja elukoht (kood 3)**. Siseruumideks olid kohtulahendites ööklubi ja arvutiklubi. Arvutiklubi puhul oli tegemist

kohaga, kus kogunesid eelkõige alaealised. Seetõttu oli seal müügitegevuse sihtgrupiks valitud alaealised, ööklubi puhul on narkootiliste ainete müügi sihtgrupiks täisealised. Klubi keskkond lõi võimaluse sooritada tehinguid uute ostjatega ning ilma varasemate kokkulepeteta. Kahel korral esines olukord, kus narkootiliste ainete müük toimus kortermajas ehk narkodiileri elukohas. Kortermajas elav ja seal narkootikumidega seotud illegaalse äriga tegelev isik muutis oma tegevusega kogu kortermaja ümbruse tehingute toimumise piirkonnaks. Tegemist oli selliste tehingute toimumise kohtadega, mis olid teada ostjatele ning samuti kogukonna liikmetele. Oma elukohast müüs narkootilisi aineid ka kuritegeliku ühenduse liige. Ühenduse liikme müügitegevuse puhul võõrandas ta eelnevalt kokkulepitud tingimuste alusel aineid tuttavatele isikutele.

Tabel 2. Tehingute toimumise kohad (autori koostatud)

KATEGOORIA 2: tehingute toimumise kohad	**Esinemissagedus**
Kood 1: tänava/tänavate piirkond	2
Kood 2: hoone ümbrus	4
Kood 3: siseruumid ja elukoht	5

Kohtulahendites esines tehingute toimumise kohana mitmeid kordi ka **hoone ümbrus (kood 2)**. Tehingud toimusid näiteks poe või ostukeskuse lähedal parklas. Ühel juhul viibis narkootiliste ainete müüja kogu päevase aja poe parklas, kuhu kliendid tulid aineid soetama. Klient tuli kas müüja autosse ja vahetati raha ainete vastu või müüja läks pakendatud ainega kliendi autosse tehingut sooritama. Müüjal olid autos kaasas ka kõrvaline isik või isikud, kes narkoäris ei osalenud, kuid olid kaasa võetud turvakaalutlusel. Teisel puhul toimus tehing poenurgal, kuhu nii müüja kui kas ostja tulid kokkulepitud kellaajaks kohale. Kolmandal juhul oli tehingute toimumise paigaks jalakäijate tunnel, mis asus ostukeskuse läheduses. Paaril korral esines kohtulahendites tehingute toimumise kohana ka **tänava/tänavate piirkond (kood 1)**. Lepiti näiteks kokku kohtumine bussipeatuse juures, kus vahetati kaup raha vastu. Teisel juhul oli müüjal välja kujunenud kindel tänava või tänavate piirkond, mida ta tehingute toimumise kohana kasutas. Kauba üleandmisele eelnes alati tehingu osapoolte vaheline kokkulepe, millega määratleti üleantava kauba kogus, hind ja tehingu toimumise koht ning kellaaeg.

Kolmas kategooria kajastab seda, kuidas toimub tehingu osapoolte vahel **tehingute kokkuleppimine**. Kohtlahendites sisalduva informatsiooni põhjal võib teha üldistuse, et tehingute kokkuleppimine toimub üldjuhul **telefoni teel (kood 1)**. Lahenditest tuli esile, et

mitmel juhul said kauba pakkujaga ühendust võtta narkootikumide müügi osas ainult sellised isikud, kes omandasid numbri kas tuttava kaudu või osutusid muul viisil usalduväärseks. Ostjatele oli teada kindel number, kuhu helistades said nad kätte oma narkootikumide hankija. Ühes kohtulahendis kirjeldati, et kindla numbriga käis kaasas klientuur ehk hulk ostjaid, kellel oli väljakujunenud kindel narkootilise aine müüja. Kui narkodiiler lõpetas tegevuse ja andis telefoni üle teisele isikule, andis ta lisaks telefonile üle ka kliendid. Ostjad ei pruugi ennast narkodiileri vahetusest häirida lasta ning jätkavad uue müüjaga. Ostjad eeldavad, et uus müüja on eelneva müüja poolt heaks kiidetud ja usalduväärne hankija.

Tabel 3. Väikeses koguses narkootikumide võõrandamine (autori koostatud)

KATEGOORIA 4: väikeses koguses narkootikumide võõrandamine	**Esinemissagedus**
Kood 1: ecstasy tabletid	4
Kood 2: fentanüül	4
Kood 3: marihuaana	7
Kood 4: amfetamiin	11
Kood 5: GHB	2

Neljanda kategooria, mis annab ülevaate **väikese koguses narkootikumide võõrandamisest**, alla koondusid viis koodi (vt tabel 3). Kõige enam esines väikeses koguses võõrandatud narkootilise ainena **amfetamiin (kood 4)**, tihti võõrandati väikeses koguses ka **marihuaanat (kood 3)**. Isiklikuks tarbimiseks müüdi ostjatele enim amfetamiini ja marihuaanat. Lahendites müüsid ostjatele aineid nii narkodiiler, isikute grupid ning kui ka kuritegelik ühendus. Tihedamini võõrandati kohtulahendite põhjal ka narkootilisi aineid nagu **ecstasy tabletid (kood 1)** ja **fentanüül (kood 2)**. Ecstasy tablettide ja fentanüüli puhul olid ostjateks jällegi isiklikuks tarbeks aineid soetavad isikud ning aineid müüsid nii isikute grupp, vahendaja kui ka kuritegelik ühendus. Kahel korral võõrandati väikeses koguses narkootilist ainet **GHB (kood 5),** mille puhul oli müüjaks isikute grupp.

Viies kategooria kajstab **suures koguses narkootikumide võõrandamist** ning sinna alla koondusid seitse koodi (vt tabel 4). Koodidest nähtub, et suures koguses võõrandatud narkootiliste ainete liigid varieeruvad rohkem kui väikeste koguste puhul. Kohtulahenditest tuleb aga esile, et jällegi võõrandatakse ka suurtes kogustes enim narkootilisi aineid **amfetamiin (kood 1)** ja **marihuaana (kood 3)**. Suures koguses amfetamiini ja marihuaanat müüsid tavaliselt isikute grupid, korra esineb müüjana kuritegelik ühendus. Isikute grupid

müüsid ained suures koguses edasi narkodiileritele, kes müüsid narkootikumide väikeste kogustena edasi ostjatele.

Tabel 4. Suures koguses narkootikumide võõrandamine (autori koostatud)

KATEGOORIA 5: suures koguses narkootikumide võõrandamine	Esinemissagedus
Kood 1: amfetamiin	8
Kood 2: ecstasy tabletid	4
Kood 3: marihuaana	6
Kood 4: GHB	2
Kood 5: metamfetamiin	2
Kood 6: fentanüül	2
Kood 7: kokaiin	2

Tihti võõrandati suures koguses ka **ecstasy tablette (kood 2)**, mille puhul olid müüjateks samamoodi isikute grupid ja kuritegelik ühendus ning narkodiilerid. Paaril korral võõrandati lahendite järgi turul suures koguses selliseid narkootilisi aineid nagu **GHB (kood 4)**, **metamfetamiin (kood 5)**, **fentanüül (kood 6)** ja **kokaiin (kood 7)**. GHB, metamfetamiini, fentanüüli ja kokaiini puhul oli müüjaks üldjuhul isikute grupp.

2.3. Järeldused ja ettepanekud

2.3.1. Turu tunnusjooned

Vastates esimesele uurimisküsimusele, mis puudutas Eesti narkootikumide turu osalisi ja nende rolle, saab uuringu tulemuste alusel väita, et turul esineb viite tüüpi osalejaid (vt joonis 3):

1. **kuritegelik ühendus**,
2. **isikute grupp**,
3. **narkodiiler**,
4. **ostja**,
5. **vahendaja**.

Turul osalejatest kolme puhul (kuritegelik ühendus, isikute grupp, narkodiiler) on tegemist müüjatega ning nende rollid saab jagada kaheks: **hulgimüüja** ja **jaemüüja**. Kuritegelik ühendus ning isikute grupid täidavad nii hulgimüüja, aga ka jaemüüja rolli. Hulgimüüja

müüb narkootilisi aineid edasi suures koguses ning on ained soetanud oma hankijalt või narkootilise sisaldusega kauba ise valmistanud. Jaemüüja müüb narkootilist ainet väikestes kogustes lõpptarbijatele. Narkodiiler on rolli poolest jaemüüja ning soetab suures koguses narkootilist ainet näiteks isikute grupilt, et see väikestes kogustes lõpptarbijatele võõrandada. Lisaks müüjatele eristan veel kahte turul osalejat. Neljandana toodud ostja näol on tegemist **lõpptarbijaga**, kes soetab narkootilist ainet isiklikuks tarbeks. Viiendana välja toodud vahendaja tagab müüja ja ostja vahelise tehingu toimumise. Tegemist on **vahendaja** rolli kandva isikuga, kes sooritab müüa asemel müügitehingu või viib kokku müüja ja potentsiaalse kliendi. Kokkuvõttes on turul osalejatel neli rolli: hulgimüüja, jaemüüja, lõpptarbija ja vahendaja.

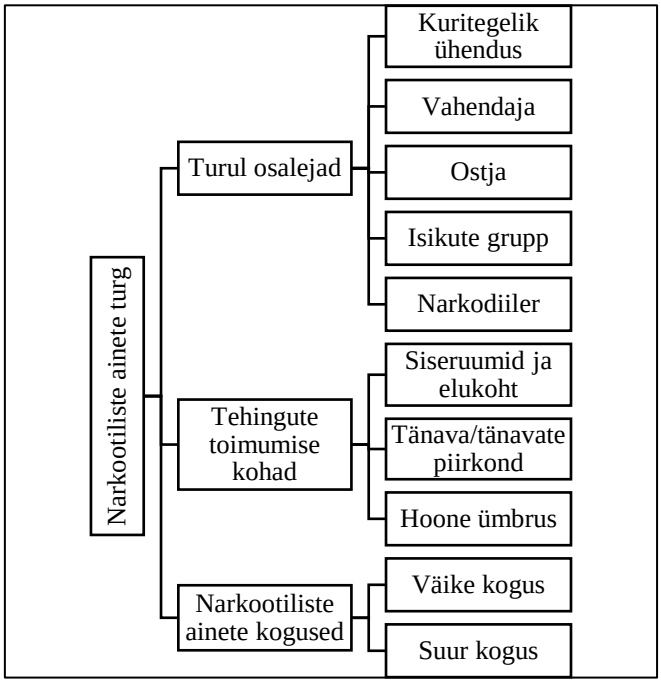

Joonis 3. Kohtulahenditel põhinevad Eesti narkootiliste ainete turu tunnusjooned perioodil 2006–2022 (autori koostatud)

Uuringu tulemused seostuvad osaliselt teoorias välja toodud Eck (käesolev töö, lk 14–15) turu mudeliga, mille järgi on müüjad ja ostjad turul kaks peamist gruppi. Eck turu mudel kaasab turu osalistena veel kolm lisagruppi: ohtlikud isikud, politsei ja omanikud. Minu uuringu tulemused kajastavad müüjate ja ostjate gruppi kuuluvaid turul osalejaid. Turul osalejateks pean isikuid, kes võtavad osa narkootilise aine ostu-müügi tehingust ning seetõttu ei hõlma minu uuringu tulemused Eck mudeli kolme kõrvalist gruppi. Sarnasusi võib leida ka uuringu tulemustes ja teoorias Johnson jt (käesolev töö, lk 15–16) käsitletud

turul osalejate rollide puhul. Kuigi uuringus ei kajastu Johnson jt kirjeldatud madalama tasandi turustaja roll, siis jaemüüja ja hulgimüüja rollid on uuringus esindatud. Johnson jt poolt väljatoodud kõrgema tasandi turustaja rolli võib uuringu tulemustes omastada teatud isikute gruppidele, kes korraldasid narkootikumide vedu välisriiki. Kumar ja Skaperdas (käesolev töö, lk 16) kirjeldavad turul osalejana organiseeritud kuritegevusega seotud gruppe. Uuringu tulemustes on turul osalejana välja toodud organiseeritud kuritegevusega seotud grupile vastav kuritegelik ühendus. May ja Hough (käesolev töö, lk 20) käsitlevad teooras vahendaja rolli, mis on esindatud ka lõputöö uuringu tulemustes.

Andes vastuse kolmandale uurimisküsimusele: kus ning millistes kogustes toimuvad narkootiliste ainetega seotud tehingud Eestis, langesid uuringu tulemused kokku osaliselt Curtis ja Wendel (käesolev töö, lk 10) tehingute toimumise paikadega. Curtis ja Wendel toovad tehingu toimumise kohtadena välja tänava tasandil asuvad müügikohad ja siseruumid, mis kajastuvad ka lõputöös. Täpsemalt tuli lõputöö uuringust välja, et turu mudeli puhul saab tehingute toimumise kohad jagada kolmeks (vt joonis 3):

1. **tänava/tänavate piirkond**,
2. **hoone ümbrus** ja
3. **siseruumid ja elukoht**.

Kõige enam esinevad tehingute toimumise kohad oli siseruumid ja elukoht. Siseruumideks olid kohtulahendites ööklubi ja arvutiklubi, kus narkootilisi aineid ostjatele võõrandati. Sellised siseruumid annavad müüjatele valiku, millisele sihtgrupile nad kaupa pakuvad. Ühel juhul (ööklubi) on müüjatel sihtgrupiks täisealised potentsiaalsed ostjad, teisel juhul (arvutiklubi) on sihtgrupiks alaealised. Curtis ja Wendel on samuti muuhulgas toonud välja siseruumidena klubi. Potentsiaalsed ostjad on üldjuhul teadlikud, kuhu narkootiliste ainete soetamiseks tulla, samas võib tehingukohtadega seotud info levida ka müüjate jaoks ohtlike isikuteni. Ohtlikuteks isikuteks võib siinkohal pidada Eck (käesolev töö, lk 15) poolt käsitletud turul osalejat. Ohtlikest isikutest tuleneva ohu vältimiseks võidakse tehigu sõlmimiseks kasutada vahendaja teenuseid, et vähendada politseile vahelejäämise riski. Vahendaja veendub, kas tegemist on ostjaga, kes on usaldusväärne või hoopis selline isik, kes ohustab müüja äritegevust. May ja Hough (käesolev töö, lk 20) peavad vahendajaid kergesti asendatavateks, mis on vahendaja teenuseid kasutavatele müüjatele eeliseks ning raskendab politseitegevuse efektiivsust.

Samuti esines rohkem juhtumeid, kus tehingute toimumise paigaks oli hoone ümbrus. Hoone ümbuses toimuv tehing eeldas, et ostjaga oli varasemalt tehingu toimumise detailid kokku lepitud. See tähendab, et müüja ei veetnud oma aega näiteks poe ümbruses potentsiaalseid müüjaid oodates. Ostu-müügi tehingud kestsid lühikest aega, mis vähendas ühtlasi riski, et tehingu toimumisest saaks teadlikuks politsei. Tehingute toimumise eelnev kokkuleppimine on suletud turu tunnusega, kuna võõrastel ostjatel pole infot, mille järgi müüjat leida. Samuti viitab see asjaolule, et müüjad ei näe vajadust kliendibaasi suurendamiseks võtta lisa riske, mis eeldaks võõraste klientide usaldamist. Hough & Natarajan (käesolev töö, lk 9) käsitletud suletud turu tüüp kattub hoone ümbruses toimunud tehingute iseloomuga, kuna tehingu osapoolteks olid tuttavad ja usaldusväärsed isikud. Vaadates Curtis ja Wendel (käesolev töö, lk 10) tehingute toimumise paiku, liigitub uuringu tulemusel saadud hoone ümbrus müügikohana tänava tasandi ehk linnaruumi või siseruumidest väljapoole jääva muu territooriumi alla. Lähtudes aga uuringu tulemuste sisust pidasin vajalikuks eristada tänava/tänavate piirkonnas ja hoonete ümbruses toimunud tehinguid, kuna need siiski eristusid üksteisest.

Kohtulahendite analüüsi tulemusel liigitan narkootiliste ainete võõrandamise kogused kaheks: **väike kogus** ja **suur kogus** (vt joonis 3). Suur kogus eeldab, et sellest on võimalik narkojoove tekitada vähemalt kümnele inimesele. Väikeses koguses võõrandatavate ainete ostjaks on üldjuhul lõpptarbija. Samas suures koguses narkootilist ainet müüakse tavaliselt isikule, kellel on eesmärk ja tahtmine aine edasimüüa. Edasimüüjaks võib olla näiteks narkodiiler aga ka isikute grupp. Väikeses koguses võõrandati järgmisi narkootilisi aineid: ecstsy tabletid, fentanüül, marihuaana, amfetamiin, GHB. Väikeses koguses võõrandati kõige enam amfetamiini ja marihuaanat, millest võib teha järelduse, et tavalised regulaarsed ostjad eelistavad tarbida just neid aineid. Suures koguses müüdi narkootilisi aineid: amfetamiin, ecstasy tabletid, marihuaana, GHB, metamfetamiin, fentanüül ja kokaiin. Suurtes kogustes müüdi samuti enim marihuaanat ja amfetamiini, millest järeldan, et neid aineid müüdi suures koguses üldjuhul jaemüüjale, kes need väikeses koguses edasi müüs lõpptarbijatele.

2.3.2. Turu konkurentsivorm

Kohtulahendite põhjal loodud turu tunnusjoonte mudeli konkurentsivormi määratlemiseks liigitasin koodipuu koodid (vt Lisa 1) turu konkurentsivormi tüüpide alla (vt tabel 5). Võttes

arvesse kategooriate lõikes esitatud turu omadusi saab anda vastuse järgmisele küsimusele: milline konkurentsivorm valitseb Eesti narkootikumide turul? Konkurentsivormi määratlemiseks valitud aspektid põhinevad Stigler (käesolev töö, lk 11–12) ja Ferrer (käesolev töö, lk 12) käsitletud täieliku ja mittetäieliku konkurentsi teemadel. Välja on toodud üldised tegurid, mis esinevad nii täieliku kui ka mittetäieliku konkurentsiga turgudel.

Turu konkurentsivormi määratlemiseks vaatlen turgu järgmistest aspektidest lähtuvalt:

1. turul tegutsevate müüjate arv ja kooslus,
2. turul pakutav toodang,
3. kas turul puhul on tegemist avatud või kinnise turuga.

Esimesena vaatlen turul tegutsevate müüjate arvu ja kooslust, lähtudes esimese kategooria kolmest koodist. Leidsin, et **müüjate** (vt tabel 5) aspektist vaadatuna saab võrrelda kahte konkurentsivormi. Esiteks, monopolistlik konkurents eeldab, et turul on palju kauba pakkujaid ning äritegevusega tegelevad ka paljud väiksemad pakkujad. Teiseks, oligopolile on iseloomulik, et turul on müüjaid vähe ning tegemist on suurte müüjatega. Müüjate koosseisu iseloomustamiseks vaatan esimese kategooria koode, kus esineb 3 erinevat müüja liiki (vt tabel 5):

1. isikute grupp (kood 2, esines 11 korda),
2. narkodiiler (kood 3, esines 6 korda) ja
3. kuritegelik ühendus (kood 1, esines 1 kord).

Võttes arvesse isikute grupi ja narkodiileri esinemissagedust kohtulahendites, eeldan, et turul tegutseb palju müüjaid, sealhulgas väiksemaid pakkujaid ehk narkodiilerid ja kaheliikmelised grupid. Samas on ka võimalus, et näiteks viieliikmeline isikute grupp ja kuritegelik ühendus võisid turgu kontrollida ja omada kõige suuremat klientuuri. Ehk turul oli paar suuremat müüjat ning väiksemad müüjad tegutsesid ajutiselt või omades väikest klientuuri.

Eesti narkootiliste ainete turu mudeli konkurentsivormi määratlemisel juhindusin teooria osas välja toodud Ferrer (käesolev töö, lk 12) ja Stigler (käesolev töö, lk 12) mittetäieliku konkurentsi käsitlustest. Uuringu tulemusena selgus, et turu mudelil on nii monopolistliku konkurentsi aga ka oligopoli tunnuseid. Monopolistlikku konkurentsi tunnusjooni käsitlevad teoorias nii Ferrer (käesolev töö, lk 13) kui ka Rosenberg & O'Halloran (käesolev töö, lk

13–14). Oligopoli tunnused põhinevad teoorias Ferrer (käesolev töö, lk 13) ja Stigler (käesolev töö, lk 13) tähelepanekutel. Koodipuust väljendus, et müüjana esines enim isikute grupp, esinemissageduselt teine müüja oli narkodiiler ning korra osales turul ka kuritegelik ühendus. Tõden, et turul osalesid mõjuvõimsad müüjad nagu kuritegelik ühendus ja viieliikmeline isikute grupp, kuid uuringust ei väljendunud, et need müüjad oleks oluliselt raskendanud näiteks narkodiilerite või väiksemate isikute gruppide äritegevust. Seetõttu järeldan, et müüjate koosseisu aspektist on turu mudelil **monopolistliku konkurentsi** tunnused.

Tabel 5. Turu konkurentsivormi määratlemine koodipuu alusel (autori koostatud)

Tunnused	**Täielik konkurents**	**Monopolistlik konkurents**	**Oligopol**	**Monopol**
Müüjad	-	Isikute grupp (kategooria 1, kood 2) Narkodiiler (kategooria 1, kood 3)	Kuritegelik ühendus (kategooria 1, kood 1) Isikute grupp (kategooria 1 kood 2)	-
Kaup	-	-	Kategooria 4 Kategooria 5	-
Avatud või suletud turg	-	Siseruumid ja elukoht (kategooria 2, kood 3)	Kategooria 3 Tänava/tänavate piirkond (kategooria 2, kood 1) Hoone ümbrus (kategooria 2 kood 2)	-

Teise aspektina vaatlen turul pakutavat toodangut. **Kauba** (vt tabel 5) puhul leidsin, et esindatud on oligopoli konkurentsivormile iseloomulikud tunnused. Oligopoli puhul on turul nii erinevat kui ühesugust kaupa. Neljanda ja viienda kategooria põhjal võib välja tuua 8 erinevat turul esinenud narkootilise aine liiki: ecstasy tabletid, fentanüül, marihuaana, amfetamiin, GHB, metamfetamiin, fentanüül ja kokaiin. Lähtusin siiski kohtulahendite sisulisest poolest, kus kirjeldati lisaks narkootilise aine liigile ja kogusele ka müüdava kauba narkootilise aine sisaldust. Kõik müüdavad kaubad ei sisaldanud puhtal kujul narkootilist ainet, müüdi näiteks pulbrit, mille amfetamiini sisaldus erines pulbri kogusest. Seetõttu tuleb arvesse võtta, et turul oli lisaks puhtale narkootilisele ainele ka müüjate endi valmistatud kaupa, mis tegi kauba selle koostise poolest eristuvaks. Leidsin, et turul esines ka asenduskaup ning enim võõrandatavad kaubad, amfetamiin ja marihuaana, võivad üksteist

asendada. Turul on esindatud nii erinevad aga ka ühesugused kaubad, mis on **oligopoli** tunnus.

Kolmandana hindan, kas tegemist on **avatud või suletud turuga** (vt tabel 5) ehk mil määral esinevad turule sisenemise barjäärid. Leidsin, et sisenemisbarjääride puhul esines nii monopolistliku konkurentsi kui ka oligopoli tunnuseid. Konkurentsivormide võrdlemiseks vaatlesin teise ja kolmanda kategooria koode. Esiteks, monopolistliku konkurentsi puhul võivad esineda mõningad ületatavad sisenemisbarjäärid. Teiseks, oligopoli puhul on sisenemisbarjäärid raskesti ületatavad ning turule sisenemine on keeruline. Uuringu tulemused suletud turu osas langevad kokku teoorias kajastatud Hough & Natarajan (käesolev töö, lk 9) poolt välja pakutud suletud turu tüübi tunnustega.

Teise kategooria kolmas kood, mis käsitleb tehingute toimumist siseruumides ja elukohas, võimaldab müüjatel leida uusi kliente näiteks ööklubidest ning seeläbi suurendada oma klientuuri. Müüja klientuur on määravaks teguriks, mis tagab müüjale koha turul. Teise kategooria koodid 1 ja 2 käsitlevad tehingute toimumise paikadena tänava/tänavate piirkonda ja hoone ümbrust. Sellistes kohtades tehingute sooritamise eelduseks oli asjaolu, et tehingud olid eelnevalt kokkulepitud. Kokkulepped tehingute toimumise kohta sõlmiti telefoni teel (kategooria 3 kood 1). Seetõttu on uuel müüjal, kellel ei ole turul tutvusi ega väljateenitud lojaalsust, keeruline luua laia kliendibaasi ning vältida seejuures politseid.

Siseruumides toimuvad tehingud võivad küll aidata sisenemisbarjääre ületada, kuid järeldan, et üldjoontes on tegemist suletud turuga. Nii uutel ostjatel kui ka uutel müüjatel on keeruline turule siseneda, kui neil pole tutvusi ja nad pole tõestanud oma usaldusväärsust. Seetõttu liigitub turu mudel suletud turu alla ning järjekordselt on tegemist **oligopoli** tunnusega. Kokkuvõttes saab väita, et Eesti narkootiliste ainete turu mudeli puhul on tegemist **oligopoli konkurentsivormiga, millel esineb monopolistliku konkurentsi tunnuseid**.

Uurimisprobleemina püstitasin järgmise küsimuse: millised on Eesti narkootikumide turu peamised toimimise põhimõtted? Uurimisprobleemi lahendamiseks püstitasin ühtlasi uurmisküsimused. Eesti narkootikumide turu toimimise põhimõtted hõlmavad turul osalejaid, turu konkurentsivormi, tehingute toimumise kohti ja võõrandatava kauba koguseid. Selles alapeatükis andsin ülevaate, viite tüüpi turul osalejatest ja nende rollidest ehk vastasin esimesele uurimisküsimusele. Samuti selgitasin uuringu tulemuste põhjal välja, millise konkurentsivormiga on turul tegemist, ning tõin välja, millistel koodidel ja

kategooriatel järeldus põhineb (vt tabel 5). Vastates kolmandale uurimisküsimusele, andsin ülevaate, tehingute toimumise kohtadest ja jagasin turul võõrandatavad nakootiliste ainete kogused kaheks. Vastasin kõigile uurimisküsimustele ning loen uurimisprobleemi lahendatuks.

Lõputöö eesmärgiks on ühtlasi pakkuda välja lahendused turu mõjutamiseks. Uuringu põhjal saab teha järgmised ettepanekud:

1. Turu mõjutamisel on oluline roll narkoüksusel, mille tegevuse eesmärk on mõjutada narkoturu tarneahela kõrgemat tasandit. Uuringu tulemusel selgus, et turul tegutsevad mõjuvõimsamad müüjad (kuritegelik ühendus ja isikute grupid), kes varustavad turgu narkootiliste ainetega või tegelevad rahvusvahelise narokaubandusega. Narkoüksuse tegevuse siht peaks olema pakkumise häirimine turul. Piirates narkootikumide valmistamiseks vajaliku tooraine importimist ning narkootiliste ainete suurtes kogustes sissevedu riiki, on tarneahela kõrgema tasandi turustajatel ja hulgimüüjatel keeruline turgu narkootikumidega varustada. Sel viisil on mõjutustegevusest häiritud terve narkoturu tarneahel.
2. Eelmisest ettepanekust tulenevalt toon mõjutusmeetodina välja institutsioonide vahelise koostöö rahvusvahelisel tasandil. Lõputöö teoreetiline osa näitas, et rahvusvaheline koostöö on vajalik, et takistada narkootiliste ainete kättesaadavust ja seeläbi ka tarbimist. Riigiti narkoturu mõjuvõimsamate müüjate kaardistamine, nende tegevuse jälgimine ja sellekohase info jagamine riikide vahel annab selgema ülevaate rahvusvahelisest narkokaubandusest. Rahvusvahelise koostöö raames informatsiooni jagamine riikide vahel võiks olla narkoüksuse tegevust toetav meede.
3. Turu mõjutusmeetodiks võiks olla ka elutruu Eesti narkoturu mudeli loomine andmebaaside, statistika, kohtulahendite jms põhjal. Narkoturgude mõjutamise strateegia ja narkokaubanduse vastane ennetustegevus on ka välisriikides alles välja kujunemas. Tegemist on tänaseni küllaltki tundmatu valdkonnaga, samas on narkootiliste ainete turul toimuvad tehingud juba kaugemas minevikus pälvinud avalikkuse huvi. Terve narkoturu kui terviku tundmaõppimine oleks suur eelis riigi narkopoliitika ja -strateegia väljatöötamisel.

Töö eesmärgiks oli välja selgitada turu peamised tunnusjooned. Eesmärk sai täidetud ning andsin ülevaate turu tunnusjoontest lähtudes uurimisprobleemist ja uurimisküsimustest. Ühtlasi püstitasin eesmärgiks pakkuda välja lahendused turu mõjutamiseks. Pakkusin välja

kolm lahendust, mille rakendamine riigi narkopoliitika ja -strateegias aitaks mõjutada kohtulahendite põhjal loodud Eesti narkootikumide turgu. Loen lõputöös püstitatud eesmärgi saavutatuks.

KOKKUVÕTE

Lõputöö teemaks oli „Narkootiliste ainete turu ülesehitus ja osalised Eestis“. Antud töös uurisin, millised on kohtulahendite andmetel põhineva narkootikumide turu tunnusjooned ning pakkusin välja meetodid turu mõjutamiseks. Töö uurimisprobleemiks oli järgmine küsimus: millised on Eesti narkootikumide turu peamised toimimise põhimõtted? Uurimisprobleemi täpsustamiseks formuleerisin kolm uurimisküsimust turul osalejate, tehingu toimumise kohtade ja koguste ning turu konkurentsivormi kohta. Uurimisprobleemi lahendamiseks seadsin eesmärgi selgitada välja Eesti narkootikumide turu peamised tunnusjooned alates 2006. aastast korrakaitseasutuste poolt avastatud juhtumite põhjal ning pakkuda välja lahendused turu mõjutamiseks. Eesmärgi saavutamiseks analüüsisin esmalt teaduskirjandust ja varasemaid uuringuid välismaiste narkoturgude toimimise põhimõtete ja mõjutamise kohta.

Enne uuringu läbiviimist koondasin teooria ossa narkoturgude toimimise põhimõtteid ja turu mõjutamist käsitlevad teemad. Teooria osas kirjutasin narkootiliste ainete turu olemusest ning toimimisest, seejärel andsin ülevaate konkurentsivormidest, mis võivad turul esineda. Samuti kirjutasin turul osalejatest ja nende rollstuktuurist ning tõin välja erinevad ennetustegevused ja narkoturgude mõjutamise viisid ja strateegiad, sealhulgas politseitegevuse ja selle mõju narkoturgudele. Seejärel analüüsisin korrakaitseasutuste poolt avastatud narkootikumidega seotud juhtumeid ning koostasin koodipuu, mis hõlmas turu toimimist, ülesehitust ja osalisi iseloomustavaid kategooriaid ja koode.

Uuringu tulemuste põhjal selgus, et turul esineb viite tüüpi osalejaid: kuritegelik ühendus, isikute grupp, narkodiiler, ostja, vahendaja. Kuritegelik ühenduse, isikute grupi ja narkodiileri puhul on tegemist müüjatega ning nende rollid saab jagada kaheks: hulgimüüja ja jaemüüja. Lisaks müüjate rollidele on ostjal lõpptarbija roll ning kaupu vahendav isik täidab vahendaja rolli. Kokkuvõttes on turul osalejatel neli rolli: hulgimüüja, jaemüüja, lõpptarbija ja vahendaja roll.

Turu konkurentsivormi määratlemiseks vaatlesin turgu kolmest aspektist: turul tegutsevate müüjate arv ja kooslus, turul pakutav toodang ning kas tegemist on avatud või kinnise turuga. Müüjate aspektist vaadatuna järeldasin, et tegemist on monopolistliku konkurentsi tunnusega, kuna müüjaid oli palju, sealhulgas väikeseid aga ka suuremaid müüjaid. Ühtlasi selgus, et turul on esindatud nii erinevad aga ka ühesugused kaubad, mis on oligopoli tunnus.

Sisenemisbarjääride puhul järeldasin, et tegemist on suletud turuga, mis on oligopoli tunnus. Kokkuvõttes selgus, et Eesti narkootiliste ainete turu tunnusjoonte mudeli puhul on tegemist oligopoli konkurentsivormiga, millel esineb monopolistliku konkurentsi tunnuseid.

Lõputöö uuringust selgus, et turu mudeli puhul saab tehingute toimumise kohad jagada kolmeks: tänava/tänavate piirkond, hoone ümbrus, siseruumid/elukoht. Narkootiliste ainete võõrandamise kogused liigitasin kohtulahendite analüüsi tulemusel kaheks: väike kogus ja suur kogus. Väikeses koguses võõrandati turul aineid nagu ecstsy tabletid, fentanüül, marihuaana, amfetamiin ja GHB. Suures koguses võõrandati nii eeltoodud aineid kui ka metamfetamiini ja kokaiini.

Lõputöö uuringu tulemuste ja teooria põhjal pakkusin välja kolm lahendust, kuidas turgu mõjutada. Esiteks tõin välja, et turu mõjutamisel on oluline roll narkoüksusel, mille tegevuse eesmärk on mõjutada narkoturu tarneahela kõrgemat tasandit ehk häirida pakkumist. Teiseks mõjutusmeetodiks pakkusin välja institutsioonide vahelise koostöö rahvusvahelisel tasandil. Kolmandaks pakkusin välja elutruu Eesti narkoturu mudeli loomise andmebaaside, statistika, kohtulahendite jms põhjal.

Lõputöö teemat on võimalik edasi arendada ning läbi viia uuring, mille maht on suurem ning kuhu on kaasatud rohkem turu tunnusjooni ning andmeallikaid. Valdkonna põhjalikumaks uurimiseks on võimalik intervjueerida eksperte, analüüsida avaldamata politsei statistikat ning tutvuda põhjalikumalt politseitegevuse strateegiatega. Kohtulahenditel põhinevaid narkootiliste ainete turge on võimalik põhjalikumalt vaadelda lähtudes kahest aspektist: ajaperiood ja erinevad narkootiliste ainete liigid. Esimesel juhul saaks allikatena kasutada kohtulahendeid, mis kajastavad narkootiliste ainete võõrandamist kitsamal ajaperioodil, näiteks viis kuni kümme aastat. Juhul kui võrrelda kohtulahendite põhjal näiteks 2010–2015 ja 2016–2020 aastatel turul toimunud tehinguid, saab teha järeldused, kas turu konkurentsivorm, tehingupooled, tehingute toimumise kohad ja kauba kogused on muutunud. Samuti on võimalik kohtulahendites sisalduvate andmete põhjal vaadelda konkreetselt ühe kindla narkootilise aine turgu. Kaubapõhiste turgude võrdlemiseks saaks uurida näiteks amfetamiini ja marihuaana turge.

SUMMARY

The aim of the thesis was to find out the the main features of Estonian drug market on the basis of cases discovered by law enforcement agencies since 2006 and to offer solutions to influence the market. In order to achieve the goal of the research, three research tasks were set. The first task of the research was to analyze the scientific literature and previous research on the principles and influence of the functioning of foreign drug markets. The second task of the research was to analyze drug-related cases detected by law enforcement agencies and compile data on the structure of the drug market and the participants. The third task of the research was to synthesize conclusions about the Estonian drug market and to propose solutions for influencing the market.

The research problem of the thesis was the question: what are the main principles of the functioning of the Estonian drug market? In order to solve the research problem, three specific research questions were raised. Firstly, who are the participants in the Estonian drug market and what are their roles? The research revealed that there were five types of market participants: criminal association, group, drug dealer, buyer and broker. The participants played specific roles in the market, namely the roles of wholesaler, retailer, final consumer and intermediary.

Secondly, what form of competition prevails in the Estonian drug market? Defining the form of competition in the Estonian drug market, it became clear that it is an oligopolistic form of competition with the characteristics of monopolistic competition. Thirdly, where and in what quantities do drug-related transactions take place in Estonia? The research of the thesis revealed that in the case of the market model, the places where transactions take place can be divided into three: street/streets area, surroundings of the building and interiors and residence. As a result of the analysis of court decisions, the quantities of drug transfers are classified into two: small quantity and large quantity.

Three solutions were proposed to influence the market. The drug unit has an important role to play in influencing the market, with the aim of influencing the higher level of the drug market supply chain and disrupting supply. Another solution would be the inter-institutional cooperation at international level. The third solution is to create a lifelike Estonian drug market model based on databases, statistics, court decisions, etc.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Bowen, G. A., 2009. Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), pp. 27–40.

Caunic, I. & Prelipcean, G., 2011. Characteristics of the illegal drug markets in european union. *The Annals of The "Ştefan cel Mare" University of Suceava. Fascicle of The Faculty of Economics and Public Administration*, 11(2), pp. 56–62.

Curtis, R. & Wendel, T., 2000. Toward A Typology of Illegal Drug Markets. Rmt: M. Natarajan & M. Hough, toim-d. *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy*. New York: Criminal Justice Press Monsey, pp. 128–138.

Eck, J. E., 1995. A General Model of the Geography of Illicit Retail Marketplaces. Rmt: J. E. Eck & D. Weisburd, toim-d. *Crime and Place*. New York: Criminal Justice Press, pp. 67–93.

Ferrer, C. E., 2013. Oligopsony-Oligopoly the Perfect Imperfect Competition. *Procedia Economics and Finance*, 5, pp. 269–278.

Gyomai, G. & van de Ven, P., 2014. The Non-Observed Economy in the System of National Accounts. *OECD Statistics Brief*, 18, pp. 1–12.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P., 2010. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.

Hyman, D. N., 1992. *Economics*. 2nd ed. Boston: Homewood.

Johnson, B. D., 2003. Patterns of Drug Distribution: Implications and Issues. *Substance Use & Misuse*, 38(11-13), pp. 1–11.

Johnson, B. D., Dunlap, E. & Tourigny, S. C., 2000. Crack Distribution and Abuse in New York. Rmt: M. Natarajan & M. Hough, toim-d. *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy*. New York: Criminal Justice Press Monsey, pp. 19–57.

Johnson, L. & Ratcliffe, J. H., 2013. When Does a Drug Market Become a Drug Market? Finding the Boundaries of Illicit Event Concentrations. Rmt: M. Leitner, toim. *Crime Modeling and Mapping Using Geospatial Technologies*. London: Springer, pp. 25–48.

Kartavtseva, N., 2015. *Koolinoorte uimastite tarbimise võrdlev uuring Tallinna koolides*. *Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Krippendorff, K., 2004. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage Publications.

Laherand, M.-L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.

Liiv, M., 2007. *Uued sünteetilised narkootilised ained illegaalsel turul – fentanüül (Tallinna ja Harjumaa näitel)*. *Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Maksu- ja Tolliamet, 2021. *MTA töötajad pidasid kinni suure koguse fentanüüli*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/uudised/mta-tootajad-pidasid-kinni-suure-koguse-fentanuuli [Kasutatud 24.01.2022].

May, T. & Hough, M., 2001. Illegal Dealings: The Impact of Low-Level Police Enforcement on Drug Markets. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9(2), pp. 137–162.

Mirus, R. & Smith, R. S., 1997. Canada's Underground Economy: Measurement and Implications. Rmt: O. Lippert & M. Walker, toim-d. *The Underground Economy: Global Evidence of its Size and Impact*. Vancouver: The Fraser Institute, pp. 3–10.

Natarajan, M. & Hough, M., 2000. Introduction: Illegal Drug Markets, Research and Policy. Rmt: *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy*. New York: Criminal Justice Press Monsey, pp. 1–17.

Ojamets, I., 2020. Olukord Eesti narkoturul: mõneks ajaks kadunud fentanüül on tagasi tulemas. *Eesti Rahvusringhääling*, [Võrgumaterjal] Leitav: https://novaator.err.ee/1114154/olukord-eesti-narkoturul-moneks-ajaks-kadunud-fentanuul-on-tagasi-tulemas [Kasutatud 24.01.2022].

Porn, J., 2015. *Uute psühhoaktiivsete ainete narkoturule jõudmise tõkestamine*. *Magistritöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Prokuratuur, 2021. *Prokuratuuri aastaraamat 2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://aastaraamat.prokuratuur.ee/ [Kasutatud 20.10.2021].

Rengert, G., Chakravorty, S., Bole, T. & Henderson, K., 2000. A Geographic Analysis of Illegal Drug Markets. Rmt: M. Natarajan & M. Hough, toim-d. *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy*. New York: Criminal Justice Press Monsey, pp. 219–239.

Reuter, P. & Pollack, H., 2012. Good markets make bad neighbors. *Criminology & Public Policy*, 11(2), pp. 211–220.

Ritter, A., 2005. *Monograph No 08: A review of approaches to studying illicit drug markets. DPMP Monograph Series*. Fitzroy: Turning Point Alcohol and Drug Centre.

Rosenberg, S. & O'Halloran, P., 2014. Firm Behavior In Oligopolistic Markets: Evidence From A Business Simulation Game. *Journal of Business Case Studies (JBCS)*, 10(3), 239–254.

Saldana, J., 2013. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. 2nd ed. London: Sage.

Schneider, F. & Enste, D. H., 1999. Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), pp. 77–114.

Siseministeerium, 2021. *Eesti narkopoliitika aastani 2030*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.siseministeerium.ee/et/eesmark-tegevused/ennetustegevus/uimastiennetus [Kasutatud 20.10.2021].

Stigler, G. J., 1949. *The Theory Of Price*. New York: The Macmillan Company.

Strohm, K., 2021. *Narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseadusliku käitlemise modus operandi lõuna prefektuuri näitel*. *Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Tallinn, K., 2021. *Koolinoorte kokkupuude posti teel tellitud narkootiliste ja psühhotroopsete ainetega Harjumaa ja Tallinna 8.-12. klasside näitel*. *Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Talvar, C., 2020. *Narkootiliste ainete tarvitamine ja kättesaadavus Tartu Tamme Gümnaasiumi ja Kristjan Jaak petersoni Gümnaasiumi näitel*. *Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Tervise Arengu Instituut, 2021. *Narkomaania olukord Eestis 2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.tai.ee/et/valjaanded/narkomaania-olukord-eestis-2020 [Kasutatud 20.10.2021].

Kumar, V. & Skaperdas, S., 2008. *On The Economics of Organized Crime*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.researchgate.net/publication/5129830_On_The_Economics_oF_Organized_Crime [Kasutatud 13.05.2022].

Weitz, B. A., 1985. Introduction to Special Issue on Competition in Marketing. *Journal of Marketing Research*, 22(3), pp. 229–236.

Õunapuu, L., 2012. *Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes*. Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav : https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/27764/kikne_valim.html [Kasutatud 03.01.2022].

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf [Kasutatud 26.11.2021].

Lisa 1. Koodipuu

KATEGOORIA/KOOD	Koodi esinemine kohtulahendites
KATEGOORIA 1	
Turul osalejad	
Kood 1: kuritegelik ühendus	1
Kood 2: isikute grupp	11
Kood 3: narkodiiler	6
Kood 4: ostja	25
Kood 5: vahendaja	4
KATEGOORIA 2	
Tehingute toimumise kohad	
Kood 1: tänava/tänavate piirkond	2
Kood 2: hoone ümbrus	4
Kood 3: siseruumid ja elukoht	5
KATEGOORIA 3	
Tehingute kokkuleppimine	
Kood 1: telefoni teel	7
KATEGOORIA 4	
Väikeses koguses narkootikumide võõrandamine	
Kood 1: ecstasy tabletid	4
Kood 2: fentanüül	4
Kood 3: marihuaana	7
Kood 4: amfetamiin	11
Kood 5: GHB	2
KATEGOORIA 5	
Suures koguses narkootikumide võõrandamine	
Kood 1: amfetamiin	8
Kood 2: ecstasy tabletid	4
Kood 3: marihuaana	6
Kood 4: GHB	2
Kood 5: metamfetamiin	2
Kood 6: fentanüül	2
Kood 7: kokaiin	2

Lisa 2. Kohtulahendid

Järjekorra-number	Kohtlahendi number	Kohus	Menetluse liik	Lahendi kuupäev
1	1-22-649/8	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	01.03.2022
2	1-20-8364/23	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	02.03.2022
3	4-19-2366/6	maakohus	väärteomenetlus	02.05.2019
4	1-22-1404/4	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	04.03.2022
5	4-17-6198/2	maakohus	väärteomenetlus	05.12.2017
6	1-10-11915/4	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	06.10.2010
7	1-10-8498/245	ringkonnakohus	kriminaalkohtumenetlus	07.05.2013
8	4-18-1788/5	maakohus	väärteomenetlus	07.05.2018
9	4-18-1611/3	maakohus	väärteomenetlus	07.05.2018
10	1-20-72/14	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	08.01.2020
11	4-18-875/7	maakohus	väärteomenetlus	08.05.2018
12	3-06-1452/8	halduskohus	halduskohtumenetlus	08.11.2006
13	4-14-3528/12	maakohus	väärteomenetlus	09.05.2014
14	4-20-5179/9	maakohus	väärteomenetlus	10.05.2021
15	4-15-4389/6	maakohus	väärteomenetlus	11.08.2015
16	4-15-7813/5	maakohus	väärteomenetlus	12.10.2015
17	4-18-887/5	maakohus	väärteomenetlus	14.03.2018
18	1-18-6180/118	ringkonnakohus	kriminaalkohtumenetlus	16.12.2019
19	1-09-21514/10	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	17.02.2010
20	1-14-10698/152	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	17.03.2016
21	1-15-4087/15	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	17.08.2015
22	1-13-5771/194	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	19.02.2016
23	1-13-7696/255	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	20.09.2016
24	1-07-1404\72	ringkonnakohus	kriminaalkohtumenetlus	22.05.2008
25	3-15-3103/18	ringkonnakohus	halduskohtumenetlus	22.09.2017
26	1-22-740/11	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	23.02.2022
27	1-15-637/12	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	23.04.2015
28	1-09-21850/8	maakohus	kriminaalkohtumenetlus	24.03.2010
29	4-13-6423/6	maakohus	väärteomenetlus	24.10.2013
30	1-17-8384/52	ringkonnakohus	kriminaalkohtumenetlus	27.03.2018
31	4-17-2108/3	maakohus	väärteomenetlus	27.04.2017
32	4-18-1419/6	maakohus	väärteomenetlus	28.05.2018
33	4-14-3740/14	maakohus	väärteomenetlus	30.05.2014